



Vsebina

Emil CESAR	Delež Gorenjske v književnosti narodnoosvobodilnega boja (esej)
Benjamin GRACER	Pogovori (poezija)
Ivan JAN	Odbornik (proza)
Miha KLINAR	Partizanska skicirka (poezija)
Mile PAULIN	Kaj je to usoda (poezija)
Črtomir SINKOVEC	Uvodna beseda k zapisu Iz Maribora v pregnanstvo (proza)
	Pesmi iz cikla Čas v čeladi (poezija)
Josip VANDOT	Iz Maribora v pregnanstvo (proza)
Cvetko ZAGORSKI	Moja edina kobila (proza)
	Stare pesmi (poezija)
	Mrtvi dom (poezija)
	Pesnik in smrt (poezija)
	Rekvjem za partizanko (poezija)

Ilustracije: spomeniki NOB na Gorenjskem.
Tehnični urednik literarne priloge: Joža VARL, glavni in odgovorni urednik Železarja.

Četrto številko literarne priloge Železarja posvečamo 30-letnici vstaje slovenskega in jugoslovanskih narodov.

Cvetko Zagorski Mrtvi dom

Na Jančjem,
na starega leta dan 1943

Vstopi, prijatelj, odprta so vrata!
S tega praga v hišo
kličeš zaman.
To mrtve je hram,
kjer skozi vežo le veter
hlasta po praznini
in so v kotu podobe na steklu
le še spomini.
Mrak in hlad vate zijata.
Sneto krilo vrat v vetru šklepeče,
na njem list — »Verzeichniss« šepče:
lani pozimi odgnali so v lager
Pototschnigg Hansa,
Marijo,
otroke kot piščalke po vrsti
Paulo, Franza, Anno
in triletno Luzijo.

Nikogar več ni.
Ni več prijazno
domače ognjišče.
Pusto je, prazno.
Le jablana stara senco nanj meče
in le Čuvaj ga kdaj še obišče,
ovoha
in se s podvihanim repom
spet v hosto odvleče.

Rekvjem za partizanko

1
Za zidom nad vasjo ležiš
v posvečeni zemlji,
pod gredo vrtnih rož,
med križi,
kjer vsak dan odmeva
pulver-es
in miserere,
vzdihovanje,
stok,
kjer sleherno oko se ustavi
na gomili
in ugiba ceno rož
in kamna.

Rajši v hosti bi ostala,
kjer dohitela te je krogla.
Gomila zdaj bila bi tam
neznatni griček
sredi bukev, smrek.
Morda si poleg tebe
bi mravlje našle dom,
mogoče zajklja bi imela mlade
v grmu poleg tebe,
gnezdo bi si splela ptica
v vejah nad teboj.

Privedla pot bi
lovca mimo:
kdo le tu leži?
Otroci z tončki borovnic
zašli bi v skriti kot:
katera izmed pravljic

tukaj spi?
Prišel bi jaz,
nihče ne vedel bi
za mojo pot —
sam
bi bil s teboj.
Pokril bi grob ti
z vejo mlade bukve,
ki je čez noč zazelenela,
z grozdom češnjavih cvetov,
ki so čez noč vzcveteli,
s plavicami, zlatičami,
ki bi natrgal jih gredoč.
In varna bi bila gomila
pred očmi sveta,
pred sodbo dneva,
vrtarja dež in sonce bi bila,
spomladi in poleti
z zelenjem, cvetjem
ti zaljšala bi grob,
sneg s prebelim prtom v zimi.
Le srna, zajec in lisica,
lovec kdaj, otrok
zašli bi v skriti kot
in jaz.
Nobena dnevna pot
nikamor
vodila ne bi več
čez tebe.

2
Kaj naj ti v dar prinesem
za pomladni praznik najin
v tvoj molčeči svet?
Pravljic knjigo?
Kje že tvoje
sončne, mile
so oči.
Pest malisnic?
Kje že tvoje
ustne so,
pomaranče krhelj.
Naj ti rož prinesem?
Kje že tvoji drobnji,
beli
prsti so.

Kaj naj za praznik
najin ti prinesem?
Zlat obroč za v lase,
srebrni pas,
bele čevlje,
za zapestje bisern okras?
Kje že tvoji so lasje,
svilnati, temni,
kje tvoj stas,
kje nežna, bela stopala

tvojih nog,
kje zapestje drohno,
Reka let.
Sled
se v čas gubi.
Le enkrat je človek:
nič ga ne zamenja,
nihče se več ne ponovi.

Pesnik in smrt

Ce bom umrl od krogle zadet,
v skupni gomili bom pokopan.
S tisoči spal bom spokojno v brezdan,
z njimi spodrežan, nerazcveten še cvet.
Ce ko razbojnik na križ bom razpet,
majhen, opljuvan in zasramovan,
boj z mojo smrtjo ne bo še končan:
tudi brez mene se bo sukal planet.
Ce bom zapustil tiho ta svet,
modri zdravniki, v telesu ne iščite ran,
saj vse iskanje bilo bi zaman:
umrl le malo poznan je poet.
Prisluškoval iz ruše bom v svet,
kdaj se bo zganil človek. Močan,
da razviharil bo svet prostran
in premaknil zarjavelo že vzmet

Delež Gorenjske v književnosti narodnoosvobodilnega boja

Pri ocenjevanju literarnega dela Gorenjske v letih slovenskega narodnoosvobodilnega boja ne moremo mimo literarnih stvaritev širšega kroga slovenskih književnikov, ki niso živeli na tem področju, so pa posegali v svojih aktualnih izpovedih po resničnih dogajanjih na Gorenjskem; mimo dela tistih gorenjskih rojakov, ki so živeli na ozemlju okupirane Slovenije, v svojih delih pa posegali tudi v vojne dogodke na Gorenjskem, in mimo onih, ki so v letih vojne živeli na Gorenjskem in na tem področju tudi ustvarjali. Prikaz sicer dovoljuje pri zadnjih še delitev, vendar bi jih v pregledu, čigar namen je predvsem informativen, uvrstili med slednje.

Med deli književnikov, ki so posegali v vojno življenje Gorenjske, niso pa živeli na tem ozemlju, navedimo Lovsko pesem Frana Albrehta, ki je nastala mesec ali dva po vdoru fašističnih sil v Jugoslavijo. Navdihnili jo je ogorčenje nad nemškimi nasiljem, ki ga je okušalo slovensko ljudstvo na Gorenjskem in Stajerskem. V zimi 1941 pa sta nastali pesmi Rekvizicija in Gorenjska idila Otona Zupančiča. Naslov slednje je Zupančič pozneje spremenil v Zimsko idilo. Rekvizicijo je inspiriral resnični dogodek, o katerem je pesniku pripovedoval znanec, pripetel pa se je v okolici Moravč. — Čeprav ta delež ni bil velik, ne bi mogli trditi, da je bil brez vpliva na našega človeka.

Med dela književnikov, rojenih na Gorenjskem, živeli pa so v Ljubljani in posegali v svojemu delu tudi v dogodke na Gorenjskem, moremo šteti Cvetka Zagorskega, ki je začel ponovno pisati po okupaciji po zblizanju z Lovrom Kuharjem-Prežihom Vorancem in Tonetom Cufarjem. S slednjim sta bila v Ljubljani tudi organizacijsko povezana v Osvobodilni fronti. Zagorski bi moral sodelovati v Slovenskem zborniku 1942, s tem namenom je celo izročil Cufarju nekaj tekstov, ki so se pozneje, s Cufarjevo aretacijo, izgubili. Psihično prizadet zaradi nejasnega zapleta slovenske zgodovine, se je Zagorski v tem času posvečal predvsem krajšim in ne preveč izrazitim ter učinkovitim miselnim utrinkom, v katerih včasih komentira in obračunava s prvimi nasilstvi nad slovenskim ljudstvom, s tem pa daje duška akcije željnemu nezadovoljstvu. Med take verzificirane misli, za katere moremo trditi, da so nastale že 1941. leta in se nanašajo tudi na Gorenjsko, sodi Pot domov. Inspiriral jih je požig Rašice. V to leto bi mogli uvrstiti le še nastanek kratke verzificirane poslanice mladim — Bodočim rodovom. Ob tem pa omenimo še Toneta Cufarja, ki bi se, ob drugačnih okoliščinah, prav gotovo vključil s svojimi stvariteljskimi sposobnostmi v ta proces, za kar imamo na voljo dovolj zgornje dokaze prav iz 1941. leta, o čemer več sledi.

Najpomembnejši in seveda zgodovinsko najavtentičnejši pa je bil delež tistih redkih književnikov, ki so v letih okupacije živeli na tem področju. Takoj pa moramo pripomniti, da marsikaj, kar je bilo v tem času napisano, niti ni bilo objavljeno, za kar so bili objektivni in subjektivni vzroki. Objektivni so pogojeni v izjemnem vojnem komuniciranju, subjektivne pa narekujejo izredna vojna doživetja, ki se pogosto prehitvejo. Tako se često umika manj tehtno vojno doživetje pomembnejšemu. Kljub temu, da vsa med vojno nastala dela niso bila objavljena v tem obdobju, da je bilo marsikaj objavljeno šele pozneje ali pa sploh ni bilo objavljeno, pa govori vse to za izredno razgibani čustveni svet literarnih ustvarjalcev, za aktivno ustvarjalnost in za odgovornost nacionalni skupnosti pri oblikovanju poštenjših družbenih odnosov. Tudi tu pa so se literarna prizadevanja vsebinsko in idejno spreminjala, kakor se je spreminjal in rasel proces narodnoosvobodilnega gibanja. Zaradi tega bi mogli deliti literarno ustvarjanje v narodnoosvobodilnem boju na naslednja obdobja: od 27. aprila 1941 do sredine decembra istega leta; zaključuje ga recitacijski nastop Vladimira Pavšiča-Mateja Bora decembra v Grosupeljski četi. Od decembra 1941 do kapitulacije Italije septembra 1943 sledi drugo obdobje. Zanj je značilno, da ostane težišče literarne tvornosti vsaj še vse 1942. leto v Ljubljani, čeprav že nastajajo v partizanskih enotah prve literarne

upodobitve življenja in bojov partizanskih borcev. Tretje in zadnje obdobje sega od kapitulacije Italije do osvoboditve maja 1945, ko se težišče umetniškega ustvarjanja domala povsem prenese v partizanske enote ali na osvobojeno ozemlje. Močno se spremeni v tem času tudi način publciranja, oziroma posredovanja sploh.

Kljub temu, da doživetja v literarnih upodobitvah vojnih let vsebinsko niso izčrpana, tega niti ne bi smeli pričakovati, ker niso izčrpana niti v mnogo daljšem povojnem obdobju, saj bi lahko v tem času prav tem ranam, ki ne bodo v nas nikdar zaceljene, posvečali le več pozornosti. Kljub temu, pa si lahko štejemo v čast, da smo kot milijonski narod s svojim bojem služili za vzgled drugim številnejšim narodom, literarni delež Slovencev v tem bojnem procesu pa je edinstven po obsegu v tedanjih zasluženi Evropi. Trditi tudi moremo, da je bil literarni oblikovalni delež v tem času tako močan, da še danes ni spremenil svoje karakterne bojne podobe. Današnji književnik, v kolikor posega še po tem času, ta lik samo še razvija in ga umetniško izpopolnjuje. Pri tem pa ne smemo prezreti, da je tudi prispevek gorenjskih literarnih delavcev v pomemben pri ohranjanju rasti in gojitvi slovenske književnosti v obdobju narodnoosvobodilnega boja.

Odpor do okupacije in njenih nosilcev se kaže, podobno kot drugje po Sloveniji, tudi med gorenjskimi kulturnimi delavci. Ocenjevati ga moramo kot sestavni del splošnega ljudskega odpora in kaže prav nasprotno, kar je želel doseči okupator. Očit je v ponosu in neuklonljivosti, v skrbi za ohranjanje vsega slovenskega v preprostem ljudstvu, v najrazličnejših oblikah medsebojne pomoči, v čuvanju in ohranjanju vsega, kar predstavlja slovensko kulturo, ter v ključovalnosti, ki razkriva srdo in celo ironično omalovaževanje. Take individualne oblike protesta so tudi na Gorenjskem zlasti pomembne pred začetkom ljudske vstaje. — Med knjižne stvaritve v prvem letu okupacije pa sodi ena od šestih groteskno elegičnih balad o Jerneju Kacjanu iz Krnine, Jožeta Smita. Prav tako pa sodita v sam začetek okupacije pesmi Mihe Klinarja Sredi noči in Ptice. Na delo slednjega pa moramo opozoriti že na začetku, saj je bil prav mladi Klinar edini, ki nam je v umetniški obliki v tem času ohranil ne le lastno, temveč tudi splošno občutje slovenskega človeka na Gorenjskem. Čeprav je bil še zelo mlad, pa je že pred vojno namerjal svoje korake v književnost. Zato moremo trditi, da so bili do okupacije že dovolj trdni in se morejo v prvih dneh enakovredno priključiti podobnim pričevanjem slovenskih književnikov na začetku slovenskega gorja. Spomin na prve mesece okupacije nam je ohranil Klinar še v Julijskih elegijah 1941. Nič manj dokumentarna pa ni pesem Breda, kjer pretresen obtožuje vojno brezobzirnost ob nalnvi preprostosti male Bredice, hčerke Draga Cerarja, ki je premišljevala ob izselitvi v Srbijo, katero od igračk naj vzame s seboj, medvedka ali punčko, vesela, da se bo lahko peljala s pred vojno redkim vozilom — avtomobilom. Zaradi motiva in preproste izpovedne govorice, dostopne tudi otroškemu čustvovanju, je Breda prva pesem v slovenski literaturi za mladino, pisani v obdobju okupacije, z aktualno vojno tematiko. Breda je dolgo ostala osamljen primer v skromni berli slovenske mladinske literature vojnih let. Ker pa je bila pesem objavljena mnogo pozneje, ne moremo ob njej govoriti o kakih pobudah na nadaljnjo rast medvojne književnosti za mladino, ki v drugem primeru prav gotovo ne bi izostale. Sledijo še pesem Danes, Villonsko pismo prijatelju ter Črna ruta. Slednja je bila posvečena materi Ferda Korena, kateri so nemške okupacijske oblasti prepovedale nositi za padlim sinom kakršnekoli zunanje znake tradicionalnega žalovanja. S tem pa se že odkrivajo vse strašnejše strani nemškega nacizma, ki se kmalu ni več pomišljal pokazati svojo resnično podobo pred zaslužjenimi Slovenci (saj jih je namenil uničenju!) — s streljanjem talcev in z drugimi grozodejstvi.

Okupatorjevim grožnjam o streljanju talcev ljudje skraja niso verjeli. Predvsem zaradi tega ne, ker niso mogli razumeti, da je mogoče na tako

zločinski način nastopati proti osnovnim človečanskim pravicam. Upanje, da so to le zastraševalne grožnje in da bo pred njeno uresničitvijo okupator gotovo pomišljal, so demantirale vesti o streljanju prvih talcev v Begunjah. Resničnost grožnje je še trdneje zarezala streljanje talcev tudi po drugih krajih Gorenjske. Tako so prve septembrske dni uvenela življenja prvih talcev v neposredni okolici Jesenic, na Koroški Bell. Pretresujoča vest je rodila spoznanje o majhni vrednosti človeškega življenja v vojnem času, temprej, ker se je med padlimi skoraj vsakdo srečal z imeni znancev, prijateljev ali celo najbližjih, s katerimi se je še pred kratkim veselil, delal, izmenjeval svoje mišljenje, koval načrte... Klinar je odkril med njimi znanca Ludvika Stražišarja. Na dan ustrelitve je odšel Klinar k prijatelju Viktorju Gregorcu na Javornik. Ker je bil Gregorac med drugim tudi slikar amater, si je že pred Klinarjevim prihodom, s posebnim namenom ogledal padle. Tako je mogel Klinarju ob njegovem prihodu že pokazati na slikarskem stojalu začeti pastel — skupino ustreljenih, privezanih h kolom. Pozneje sta odšla še skupno na kraj streljanja. Prizor, ki je navdihnili slikarja, je močno pretresel tudi Klinarja in pobudil v njem pesem Ecce homo. Ker pa je čutil, da pesem premalo odseva grozotno pretresenost in resničnost, je naslednjega dne pod vtišom istega dogodka, nastalo še nekaj novih pesniških izpovedi. Med drugim sodita v ta okvir Septembarska elegija, ki se izrazno veže na Julijske elegije, in Rjavi pajek ter še nekatere, katerih pa pozneje, ko je vojni vrtnec zajel tudi Klinarja in so se doživljali, ki so bili aktualni tudi zanj, prehitevali, ni mogel več izdelati.

Znano je, da je pisal pesmi v tem času še Tone Sifrer. Sifrer je bil pred vojno sodelavec Ljubljanskega zvona, pred kapitulacijo je bil profesor v Murski Soboti, po zlomu jugoslovanske vojske pa se je zatekel na očetovo posestvo v Zablanci pri Skofji Loki. Dognano je, da je Sifrer v tem obdobju že pisal pesmi z vojno tematiko, čeprav zaradi njihovega prikrivanja ne vemo, kaj je pisal in koliko, niti približnega datuma, kdaj so pesmi nastale. O vsem tem vemo le toliko, kolikor nam je o tem povedal Juš Kozak. Čeprav nam podrobnosti v zvezi z njegovim delom v tem času niso znane, moremo med pesmi, ki so nastale v prvem letu okupacije uvrstiti Vojno pismo.

Kot iz vse tedanje slovenske lirike odseva tudi iz Sifrerjevega vojnega deleža odpor do okupacije in razočaranje. Razočaran je bil nad pasivnostjo



in osebnim reševanjem tistih, ki so bili kot vsiljeni vodniki krivi za sramotno nagli državni polom. Pesnik se v teh dneh v skladu s svojim značajem umakne v trdni svet, ki mu je preostalo — k zemlji in delu na njej. Vendar tudi to le za kratek čas. Do tedaj, ko je prepredla s svojimi nevidnimi nitmi osvobodilna misel svet med Skofjo Loko in Kranjem.

Kljub temu, da nam je Siferjeva vojna pesem neznana, pa moremo tudi po ohranjeni pesmi sklepati, da njegova vojna izpoved, v primeri z drugimi podobnimi literarnimi dokumenti teh dni, ni niti izrazno šibkejša niti umetniško manj dogana. Hkrati pomeni odmak od ozkega osebnega sveta in se je prav tu najbolj približal času, ki je zahteval v interesu obstanka nacionalne skupnosti, čim aktivnejšo vključitev vanj. V teh spoznanjih moremo iskati prav tako odgovor, zakaj se je lotil pisanja lirično navdahnjene kronike *Kmetovo leto* (zunanje pobude so pri tem povsem drugotnega pomena), ki doseže svoj idejni vrhunec v opisovanju kmetovskega zimskega življenja, ko se v dolgih zimskih večerih sprošča njegova fantazija in karakterni pogojeni lirizem, ko Sifer spet najbolj zaživi z živim ljudskim izročilom. Ta pa je Siferju, poleg stoletnega dela na slovenski zemlji, dovolj tehten dokaz za upravičenost do življenja Slovencev in že davno dodeljenemu delu evropskega kontinenta. Hkrati pa se v istem času lotiva tudi drugega problema, skritega v nas samih: družbene plasti, ki je bila sicer v primeri s celoto naroda neznatna, vendar z odločujočim vplivom na javno življenje — malomeščanstva. Zaradi tega sili, kljub vojni in njenim problemom pod pero obračun z malomeščanstvom, najbolj nezdravim in ogrožajočim elementom v življenju kakega naroda. Problem se v romanu *Vrnitev maio-meščana* zaveda vanj z enako močjo kot okupacija. Zgodba, ki se okviro odvija v Ptuj, je ena najzanimivejših in hkrati problemsko najgloblje posegajočih kritičnih del o tej družbeni sredini v svojem času. Po datumu, napisanem na začetku, je začel pisati 26. januarja 1942 do 19. februarja 1942 ga je dokončal približno dve tretjini; do zaključka romana je manjkalo le še troje poglavij. 19. februarja so ob izdaji vaškega odbora Osvobodilne fronte med drugim odgnali v Begunje tudi Siferja in že 20. aprila je padel pod streli v Mauthausenu. Na listi talcev, ki so jo okupacijske oblasti razobesile po Gorenjskem, je bilo Siferjevo ime ob imenu pobudnika bohinjske vstaje Tomaža Godca.

Podobnega motiva, le da v dramatski obliki, se je lotil tudi Tone Cufar-Jur. Da bi čim izvirneje prispeval k obračunu s kvarno družbeno kasto, se je poslužil komedije. Lotil se ga je na kar le mogoče komičen in celo pomilovalen vreden način, ki naj bi dosegel pri gledalcu obsojajoč in prezirajoč učinek. V njej je nameraval brez moraliziranja, na lahkoten način osmešiti nemoč propadajočih »boljše družbe« in njeno udinjanje okupatorju. Žal, da se nam to dramatičizirano pričevanje iz prvih mesecev okupacije ni ohranilo. Po besedah Anke Vovk-Sitar v svojih spominih na ilegalno delo v letih okupacije na poljanski gimnaziji v Ljubljani, se je začelo dejanje v Beogradu, tik pred začetkom druge svetovne vojne in je prikazovalo »preplah buržoazije, naglo zbiranje in skrivanje rezerv in podobno«.

Medtem ko je bilo ljudstvo v okupiranih mestih pod silnim vtisom terorja in sovražnikove nadmoči, kar je hromilo duha, pa je bil nosilec vseobsegajočih slovenske misli partizanski bорец. O tem pričajo pomembne vojne akcije, velikega političnega pomena, ki oblikujejo ter ohranjajo, skupno s številnimi ilegalnimi in partizanskimi tehnikami, slovensko zavest. Poudariti pa moramo, da je imel slovenski tisk na Gorenjskem in Stajerskem, kjer si je okupator z vsemi silami načrtno prizadeval zatreti slovensko ljudstvo, prav poseben pomen. Zato ne preseneča, da se je prav v tem letu izteklo življenje treh slovenskih književnikov. V Dragi se je končalo življenje pesnika Karla Široka, katerega grob je še danes neznan, na nemško-italijanski mejni črti je obležal pod streli Tone Cufar, medtem ko smo Siferjevo smrt že omenili. Splošno letargijo, ki je zajela okupirano Gorenjsko, zasledimo tudi v književnem ustvarjanju. Značilen primer za to je literarno delo Mihe Klinarja, ki postaja zaradi terorja vse bolj trenutni odsev groze. V strahu pred neznanim in prečelimi se Klinar ne more sprostiti niti v redki ljubezenski pesmi. Pravo nasprotje temu pa so literarna pričevanja teh dni Boga Flandra-Klusovega Jože. Njegove črtice okviro zajemajo iz življenja partizanskih borecev v Poljanski dolini. Ker pa se življenje okupirane Gorenjske ni razlikovalo

od podobnega življenja na kateremkoli drugem delu slovenskega ozemlja tako po strahovanju okupatorjeve soldateske kakor tudi po nek manjšem junaštvu naših ljudi, so dobile te literarne upodobitve občeslovensko veljavo. Klusov Jože je bil zgovoren kronist trpljenja enega najtežjih, pa tudi največjačnejših obdobij, ki smo jih Slovenci doživeli v tisočletnem boju za svoj obstoj.

Predvojna literarna prizadevanja železniškega telegrafista Boga Flandra-Klusovega Jože so bila kaj malo znana. Ob drobni, a polni črtici moremo trditi, da je Klusov šele v narodnoosvobodilnem boju našel svoj izraz. Ker so propadla podobna dela Ferda Godine, so prav njegova dela prve prozne stvaritve nastale v tem obdobju na Slovenskem. Bil je avtor prve vojaške reportaže *Črni vrh*, ki se uvršča na drugo mesto med podobnimi deli in sicer takoj za Borovo reportažo Na partizanski straži, ter je bila prva med tovrstnimi deli nastanjena v posebni brošuri. Med njegove prve črtice nastale na Gorenjskem pa sodi *Pastir Tonač*, portretna črtica o neznanim borcu Jelovške čete. Z naslednjo črtico *Petrova domačija* pa je hotel tudi psihološko utemeljiti odhod slovenskega človeka v partizane. Obe črtici sta bili objavljene v narodnoosvobodilnem tisku. Za objavo v *Dolomitski zvezdi*, ki je bila 1942. leta gotovo najboljša publikacija, kar so jih izdajale partizanske enote na Slovenskem, pa je namenil črtico *Meja*, zajeto iz dogodkov v zvezi s prihodom II. grupe odredov na Gorenjsko. *Meja* je bila s portretno črtico o partizanu *Mužiku* med zadnjimi deli Klusovega Jože nastalimi na Gorenjskem. To pa predstavlja le majhen del tega, kar je napisal Klusov v tem času, vse drugo se je izgubilo. Pisatelj je odšel spomladi 1943 v Dolomite, od tod pa nato v Cankarjevo brigado, kjer je ostal do svoje smrti. Svoje črtice, nastale na Gorenjskem, je shranil pri Ožbaltu nad Skofjo Loko, tu pa so pozneje propadle. Pri večini od njih poznamo le njihovo skopo poglavitno misel. V razliko od ohranjenih, velja za izgubljene, da so nastale med 1. avgustom 1942 in pisateljevim odhodom na Dolensko. Razen prve od omenjenih, ki je zajeta iz dogodkov v drugi polovici julija 1942, posegajo druge v dogodke po blegiški ofenzivi. — V čas pred ofenzivo sega le dogajanje v črtici z opisom napada na kolono avtomobilov na trebijskem mostu. Ker pa je napadu sledila nemška ofenziva, črtica ni mogla nastati neposredno po opisanim dogodku. Napisal jo je najverjetneje po vrnitvi iz Dolomitov v Poljansko četo. Klusov je pisal največ v oktobru, v taborišču za Črnim vrhom. — Za naslednjo črtico neznanega naslova o edini žrtvi, ki so jo Nemci v ofenzivi na Blegaš 1942. leta živo ujeli, o Zanu Klemenčiču, vemo kratko vsebino: Po neuspelih poskusih preboja Poljanske čete iz nemškega obroča, se je Klemenčič skril v krošnjo nekega drevesa, kjer je nameraval preživeti ofenzivo. Namera bi mu nemara uspela, da ni s svojim premikanjem na drevesu opozoril nase nekega Nemca, ki je v bližini preiskoval ozemlje. Ta je na premikanje opozoril druge, nakar so drevo obkolili. Črtica se je končala s Klemenčičevim odgonom na Koroško. Po blegiški ofenzivi je nastala črtica *Bajtar* in že omenjena portretna črtica o *Mužiku*. V črtici *Rekvizicija* je opisal težave partizanov po prestani blegiški ofenzivi. Sledita črtici *Ob žici* in *Trije tovariši*. Obe se dogajata na ozemlju Dolomitskega odreda, kamor so se za kratek čas po ofenzivi umaknili borci Poljanske čete. S humorjem je bila prežeta črtica o prihodu prve partizanke v četo, aktivistke Saše iz Most pri Ljubljani. *Postali smo ljudje*. Saša je bila posvečena tudi naslednja črtica *Črna laso dekle*. V njej je opisal Klusov njeno kratko partizansko življenjsko pot, ki se je končala z nemškim zajetjem. Humor je odseval tudi iz črtice *Tarzan in hajka*. V njej je opisal Klusov najprej Tarzanove kuharske sposobnosti, nato pa prešel na opis glavne zgodbe. Kakor je bil Tarzan v kuhli iznajdljiv, je bil v boju neroden in počasen. Mnogokrat ga po napadu Nemcev po več dni ni bilo v četo in tovariši so bili že prepričani, da so ga sovražniki zajeli, ko je prav počasi, s puško in kotli prikorakal v taborišče. Po psihološki poglobljenosti podobna *Petrovi domačiji* je bila črtica *Srca treh deklet*, hkrati pa je v tem času nastala tudi črtica *Na meji*. Med zadnjimi na Gorenjskem nastalimi pa sta bili avtobiografska črtica *Na straži* in *Bunker*, slednja je bila posvečena junaški smrti borec padlih na Lovskem brdu. Iz istega obdobja so znane tudi tri Klusove pesmi: zapis v spominsko knjigo neki tovarišici iz Malenskega vrha, V spomin Binetu in Strojnice je utihnila.

(Nadaljevanje na 4. str.)

Cvetko Zagorski Stare pesmi

Gramofon

Vse nedeljsko popoldne gramofon hrešči na ulico obrabljeno koračnico starih dni. Nazobčana plošča se pijačo, zaspano vrti in nekaj dolgočasnih obrazov izza oken preži.

Brezupno v nedeljsko popoldne gramofon hrešči. Saj to ni več gramofon! To so v osrčju zemlje polomljene osi!

Radio

Po osvetljeni plošči kazalec trepeče. Črn tipa po ujetem planetu, po vseh svetlih mestih stika po svetli. Zvonjenje. Marši. Jazz. Rjovenje. Skrivnostno v temo rdeča ploskev seva. Črn kazalec po rdečem krogu bega, tava, tipa, sit in lačen vsega, ves razklan sam v sebi, boleč, po besedi resnični, rešilni hrepeneč. Po vseh svetlih mestih tipa zaman.

Barcelona je padla

Kolporterji kričijo, črne črke kričijo: Barcelona je padla! Ljudje so vzklicali zmagovalcu, ki je vjahal prvi, predrl si vojaške kordone, poljubljali konjske nozdri, metali rože na kanone...

Haha, no passaramos?! Heil, eviva, passaramos, passaramos! Po krvi, po kosteh, po živih ljudeh passaramos, passaramos!

(27. 1. 1939)

Pomlad 1939

Vse je zastalo. Pesem, delo, beseda. Po ulicah morje čelad. Gluho bobnenje bobnov. S kovinskim zvokom nabiti zrak. Puške, puške, puške. Molč. S pločnikov množica gleda. Mozek spreleta zona ledena. Ziblje se morje čelad, v bobnanju, maršu trese se zrak, ob tlak, hiše, nébes udarja korak. Z okovanimi škornji po dušah bije korak ves globus pod nasiljem se krči. Ves globus je moje trudno srce, živo, toplo, krvavo, teptano. V njem je vse zastalo, čeprav je pomlad: ljubezen, pesem, delo, beseda. Puške, puške, puške. Valovanje čelad. Z jeklom in smrtno nabiti zrak.

(Poljska, 1. 9. 1939)

Še jaz

Še jaz sem vojak. Brez čelade vojak sem, brez meča, puške ne nosijo moja pleča. Ne streljam, ne vihtim bajoneta, pa vendar na okopih stojim in sredi vseh barikad brez krvi krvavim in trpim kot prostak.

Na vseh se koncih planeta borim, zasut sem in ranjen, nedolžen in kriv obešen, razmesarjen, pa vseeno ves živ: o, še se bom bil!

(1939)

Kljub temu, da je pozneje na Dolenjskem opisoval življenje v Cankarjevi brigadi, so bila doživljanja na Gorenjskem tako silna, da je ves čas svojega kratkega življenja, posegal po njih. Mile Klopčič se spominja, da ga je spoznal prav po teh pripovedih. Ko se je na svoji poti na osvobodeno ozemlje nekega večera ustavil v Cankarjevi brigadi, je pritegnilo njegovo pozornost pripovedovanje neznanega partizanskega borca o dramatičnih doživetjih na Gorenjskem. Pozneje je izvedel, da je bil pripovedovalec Klusov Joža. Prav v tem pa moremo iskati tudi vzrok, da je kljub novemu načinu bojnega življenja po teh doživljanjih še posegal. V drugi polovici decembra ali v prvi polovici januarja 1944, tako sklepamo po dopisu propagandnega odseka glavnega poveljstva podobnemu odseku v Cankarjevi brigadi, je izšla druga samostojna zbirka Klusovega Joža Gorenjski junaki. Zbirka je njegovo najboljšo ohranjeno delo, posvečeno vsem tistim, »ki jim je mogočna kopa Blegoša zadnji dom«, tistim, ki so »pod slabimi strehami naših šotorov sanjali o svobodi in kazali svojemu narodu svetlo bodočnost«. Po vsebini črtice bi sodili, da so nastajale še za pisateljevega bivanja v Poljanski četi ali pa po preboju z Blegoš v Polhograjskih Dolomitih. Zbirka obsega reportaže Poljanska četa gre v napad ter črtice Aljoša, Trije tovariši in med njimi najmočnejšo Kurirja Tineta zadnja pot. Resnični prikaz malo znanega življenja prvih gorenjskih partizanov, leposlovna obdelava in umetniška dodelanost so dajali zbirki in avtorju obselovensko veljavo. Z njo si je Klusov utrl pot v vodilna slovenska uporniška glasila, saj je že v enih izmed naslednjih števil Slovesnega poročevalca izšel ponatis reportaže Poljanska četa gre v napad. Se pred natisom naslednje zbirke Klusovega Jože, je izšel z ilustracijami Nikolaja Pirnata ponatis Gorenjskih junakov kot šesta knjižica zbirke, ki jo je izdajalo glavno poveljstvo narodnoosvobodilne vojske. V bojno življenje na Gorenjskem pa je posegal tudi v tretji zbirki Tovariši. V zadnje uvrščeni črtici, bližji reportaži, je ohranil edino podobo pretresljivih avgustovskih dni 1942 na Blegoš. Večja pisateljeva pozornost eni izmed oseb, da slutiti v njej njegov lastni lik. Z Gorenjsko pa je v zvezi tudi njegova zadnje delo zbirke Blegoš. Propadla je 3. avgusta 1944 ob nenadnem domobranskem napadu na štabne enote XV. divizije v Žužemberku, kjer bi jo morala razmnožiti divizijska tehnika. Izguba tega rokopisa je toliko bolj boleča, ker je bila zbirka po ocenah sodobnikov najboljše njegovo delo in ena naših najboljših stvaritev teh dni. Da so take sodbe upravičene, moremo soditi tudi po dokaj dobro ohranjenih črticah Oče in sin, še bolj pa po ohranjenem torzu Izdajalec Tomaž. Zato zasluži delo tudi večjo pozornost. Zamisel za zbirko Blegoš sega v prve mesece njegovega partizanstva. Tako so Klusov Joža, Nande Babnik in Lojze Voje kmalu po prihodu na Gorenjsko sklenili, da bodo pisali kroniko o pohodih in bojih Poljanske čete. To je bil mimo živga zanimanja borec za literarno delo Klusovega Jože, tudi eden poglavitnih vzgibov, da se je Klusov, po prizadevanjih v poeziji, posvetil domala samo prozi. Tej zamisli je ostal zvest do odhoda v Cankarjevo brigado, pa tudi pozneje se je vračal k opisom pomembnejših doživljanj iz Gorenjske. Čeprav zbirka Blegoš ni omejena strogo na blegoško ofenzivo, so prav te črtice dajale pečat celoti. Po izjavah Lojzeta Vojete, je zamisel o izdaji črtice o blegoški ofenzivi Babnikova. V pogovoru na pohodu z Blegoš v Polhograjske Dolomite, so se pogosto ustavljali ob lunaški smrti posameznih tovarišev, s čimer je bil že zaključen vsebinski okvir zbirke. Govorili pa so že tudi o njenem naslovu, ki naj bi jo po Klusovem predlogu naslovili Junaki Blegoš in po Babnikovem Krave rože ter Poljanska vstaja. Črtici Oče in sin in Izdajalec Tomaž, ki posegata v dogodke pred ofenzivo ter morebiti tudi črtica o smrti Jožeta Gabrovskega-Zobodera, pa so verjetno vplivale, da se je Klusov odločil za bolj splošen naslov Blegoš. Eno izmed črtic, ki je bila po Vojetovem pričevanju posvečena padlim v ofenzivi na Blegoš, pa je naslovil s prvotnim naslovom zbirke Blegoške krvave rože.

Klusov je pripravil zbirko že v pozni jeseni ali zimi 1942, a najpozneje januarja 1943, torej še pred odhodom v Cankarjevo brigado. Črtice pa so se pozneje izgubile. Za izgubo je moral Klusov vedeti, ali je tako vsaj domneval, zaradi česar se je pisanja izredno razgibanih zgodb ponovno lotil. S tem je zbirka na novi stopnji pisateljevega umetniškega razvoja močno pridobila. Misli o ponovni

upodobitvi ni opustil, kot smo videli po Klopčičevi pripovedi, niti v veliki nemški ofenzivi na Dolenjskem jeseni 1943. leta. Po posatfeljevih dnevniških zapiskih moremo njenemu nastajanju slediti v zadnje dni njegovega življenja. S tem delom se je pisatelj z izredno ljubeznijo posebno dolgo ukvarjal in ga miselno oblikoval, predno se je odločil za ponovno pisanje. V kolikem času je druga verzija zbirke nastala, ne vemo. Še najbližja resnica bi bila naslednja domneva: Po vsem, kar vemo doslej o njem, je nastalo delo po napadu Cankarjeve brigade na Trebnje in odhodu brigade na Bosiljevo. Nastati je morala v krajšem časovnem razdobju, največ v dveh mesecih. Na strnjeni način pisanja bi sklepali tudi po Vojetovih besedah, da je pisal Klusov Blegoš še za partijske konference vojaških funkcionarjev v Semiču, kjer mu je nekaj črtic prebral, o drugih, ki so nastale pozneje, pa govoril. Po tem bi sklepali, da je del črtice nastal po napadu na Trebnje in nastanku reportaže z istim imenom, v času med 23. majem in pred odhodom v Semič. Druge so nastajale po semiški konferenci, po napadu brigade na Ig in po napadu na Štampetov most, za kar govori tudi dnevnik, ki ga je začel znova pisati 18. junija. V soboto 24. junija 1944, je, po istih zapiskih, zbirko zaključil. — Po obsegu je bil Blegoš tudi Klusov najdaljši tekst, saj je, kakor pripoveduje vodja takratnega propagandnega odseka XV. divizije Niko Košir, njegovih dvanajst na matrice pretipkanih strani brošurnega formata obsegalo nekaj nad polovico celotne zbirke. Pohod na Hrvaško je preprečil, da ni Klusov dela pred objavo ponovno pregledal in popravil. 25. junija je brigada krenila v Belo krajino in nato proti Bosiljevu. V noči med 27. in 28. junijem je Klusov na poti iz Metlike proti Vukovi gorici izročil rokopis Djuri Smičbergerju, ki ga je z drugo pošto odposlal diviziji. Kot smo že omenili, je potem rokopis propadel. Od celotnega dela so se ohranili samo ciklostilirani listi črtice Oče in sin in Izdajalec Tomaž. Ker so zbirko pravkar razmnoževali, je zaradi neposušene črnila in razumljive naglice, začetek prve črtice zabrisan, druga pa je brez konca, ker še ni bil razmnožen; vendar si ga kljub temu zlahka domislamo — konča se s precej dramatično obsodbo izdajalca. Največjo škodo predstavlja izguba četrte črtice, že omenjene Blegoške krvave rože. V njej je popisal spopad branilcev v tedaj dokaj znanih skalah pod Blegošem. V njej je »mehko otonosno, s kakršno so se partizani iz leta 1941 ali 1942 kasneje spominjali svojih prvih partizanskih dni... opisal zadnji boj... blegoških junakov, ki njih zadnji pade v rdeči zarji zahajajočega sonca in sredi junijskega bučanja gozda, in to obdal s sijajem nesmrtnosti«, kakor se dela spominja Niko Košir.

S smrtjo Boga Flandra-Klusovega Jože je slovenska književnost izgubila pomembnega literarnega ustvarjalca. Kot pesnik ni ustvaril veliko, niti ni bilo to pomembno, kljub temu pa ga je prav pesnenje vodilo v svet umetnosti, v svet bogatejšega čustvenega doživljanja. Težišče njegovega dela je bilo v prozi, za katero se je odločil toliko laže, ker se je tudi tu lahko izživljal njegova lirčna narava. Tu je z vestno in razmeroma natančno obdelavo že v svojem drugem proznem sestavku dosegel tisto plastično jasnost, ki vseskozi označuje njegov slog. Življenjska vedrina, svetla vera v človeka in v zdravje ljudskih sil, iskrenost in nepotvorjeno čustvo — v tem je moč in lepota njegovega dela. V ospredju njegove črtice je vedno človek, borec, nosilec upora, ki z močno vero v pravico in lastno moč začenja neenak boj, katerega končni izid, kljub včasih trenutnim neuspehom, mu je bil znan. Odkril in ohranil nam je v svojem delu pravo, plemenito podobo jugoslovanskega borca, bil je med prvimi, ki so z umetniško besedo prodrli v upornega človeka in odkrili njegovo revolucionarno bistvo. Vse njegove črtice sicer umetniško niso dognane, marsikatera je bližja reportaži, kar pa je razumljivo. Temu je bila kriva nekoliko pomanjkljiva izobrazba, bil pa je temu kriv tudi čas, ki je bil obsežnejšim literarnim stvaritvam — izjema je le Seliskarjev roman Tovariši, vse prej kot naklonjen.

1943. in pozneje je bilo izrednega pomena literarno delo Mihe Klinarja. Njemu gre tudi zasluga, da smo dobili kolikor toliko zaključeno literarno podobo partizanskega življenja na slovenskem Koroškem. Med prve Klinarjeve pesmi, ki jih je navdihnilo življenje med koroškimi partizani sodi po vsej verjetnosti Koroška balada, intenzivne pa je zaživela njegova pesem v septembru in oktobru 1944. Iz tega obdobja datirajo pesmi Jesenska slutnja, Koraki v dežju, Hrepenenje, Tabor in Prvi sneg;



motivno in vsebinsko so zajete iz sveta med Rutami, Ovčino in Kopajno. Kljub splošni zavesti, da je partizan in maščevalec nacionalne sredine, nosi Klinarjeva pesem teh dni, pod silnim vtisom prežvelega, baladni pridih, hkrati pa odkriva tenkočutnega lirika, nagnjenega k intenzivnemu razmišljanju, polnem hvaležnosti za vrnjeno vero v človeka. Take so pesmi Večer, V Rutah, Mimgrede, Zimska pravljica, Vihar, Počitek, Tesnoba, Jesen in V pozni jeseni. Pesmi so do današnjega dne ohranile vso trdoto resničnega in pristnega občutja. Le v redkih pa se vsklaja pesnikov zanesenjaški ponos ali opis bojnega življenja z občo bojno zavestjo borcev. Tako, do neke mere idilično zatišje izzve neva tudi iz tako globoke intimne izpovedi kot je Ljubezenski psalm, medtem ko je prolog temu posvetilu Plamen na duši.

Ne smemo pa prezreti še druge, za koroške razmere prav svojske oblike slovenskega slovstvenega poslanstva, ki bi tako kot na Primorskem, prispevala k pozitivni svobodnega kulturnoprosvetnega dela. Če bi zamisel uspela, bi bil prav gotovo Klinarjev delež pri tem izredno pomemben. — Četa, ki je številčno svoj okvir prerasla in bi morala postati bataljon, bi morala med drugim pripraviti izdajo lastnega literarnega glasila Mlada rast. Izredno močan sovražnikov pritisk v ofenzivi, imenovani Schneegestöber, pa je komaj začeto literarno delo preprečil, še preden je glasilo prvič zakrožilo med borci in koroškimi Slovenci. Avtor vseh prispevkov, tudi edinega prispevka v prozi, novele Mojca, je bil Miha Klinar, ki bi moral po ustanovitvi bataljona skrbeti za rast kulturnega življenja v enoti. Dejstvo, da je bilo prav po Klinarjevi zaslugi glasilo literarno, saj je bil Klinar avtor vseh prispevkov, in ker bi postal njegov urednik, je prav gotovo velikega pomena, s tem bi prav gotovo vplival na globljo medvojno kulturno rast, tako da bi s svojim zgledom in delom vodil vsebinski in estetski ton nadaljnjemu literarnemu delu na Koroškem. — Tako delo pa je zastalo pri rokopisu prve številke. To, dokaj grenko idilično in pomembne literarne načrte je prekinil nenadni nemški napad na četno taborišče 16. novembra 1944. S tem pa se začel je v Klinarjevi liriki motivi o veliki bojni tragediji Ziljske čete. Začetek moremo iskati v Baladi o Milanu Prežljku, ki je padel na začetku teh bojev. Silna pretresenost, ki ni pogojena samo v usodnem naključju, da ga je dohitela smrt, ko je odhajal na sestanek z materjo — zgodbu poznamo tudi iz Klinarjeve črtice Mati, temveč tudi pod vplivom karakternih lastnosti, ki so vplivale na končno sodbo o človeku v bojnem kolektivu, je pesnik preliči v dikielo ljudske pesmi izredno toplo ter z izbranim, vendar ustrezajočim pesniškim izrazom. Tudi v teh dneh pa se oklepa, psihološko povsem razumljivo, literarne izpovedi. V njej ne išče le utehe lastne negotovosti, temveč postaja glasnik celote. Tako je med samimi preboji nastala pesem V beli gazi, ki razkriva vso resnost položaja, predvideva pa tudi usodne posledice. Dogodki, ki so sledili, so slutnje povsem opravičili: Gotovi smrti se je četa izognila le tako, da se je odločila za umik po prepadnem kamninu in se tako osvobodila sovražnikovega pritiska. Ko se je četa nad Kopajno ponovno zbrala, je štela le še šestnajst borcev, preostali, bila jih je dobra polovica, so padli v bojih na Kepi. Izčrpanost in trenutni vojaški položaj sta vplivala na odločitev, da so se razdelili na manjše skupine in se nastanili pri koroških aktivistih. Ker pa se je šele po tej odločitvi oddvojil od čete gestapovski vrtnjenec, ki je tragedijo povzročil, so nemške enote obkolile vasi, za katere so domnevale, da skrivajo partizanske borce. Zato je bil zlasti težaven umik tistih partizanskih skupin, ki so se zateleke v Dob pri Dobskem

jezeru, v ledenico in v loče. Nemški ofenzivni sunki pa niso prenehali niti po tem, ko je od čete ostalo le še šest borcev. Ti so se po tri in pol dni trajajočem preboju čez zasnežene Karavanke in čez Mežakljo prebili na Gorjuše. Prva kompleksna odložitvena spominu tovarštva v Ziljski četi je Klinarjeva pesem *Mrtvi bataljon*. Ker je nastala 30. novembra na Belem polju nad Hrušico, je časovno najbližji odmev na boje na Kepl. V celoti pa je dnevni, preživelim med koroškimi partizani, bojem na Kepl in tovarštvu sploh posvečena Klinarjeva pesniška zbirka *Mrtvi bataljon*, ki je nastala še med vojno, izšla pa 1945. leta na Jesenicah. Zbirka je po svoji dokumentarnosti izredno obučeni spomenik, posvečen določeni bojni enoti in ji pripada svojsko mesto v slovenski vojni literaturi. Posvečena je bila borcem Ziljske čete, s tem pa posredno plebiscitarnim bojem na Koroških Slovincih v letih narodnoosvobodilnega boja za priključitev k matični domovini. Kako živi in pretrpelo so bili ti spomini, izraža tudi rahel, preprost in elegično podčrtani moto, ki poudarja tovarštvo in življenjsko povezanost, vrline torej, ki so mu, kljub vsemu, kar mu je dalo svojsko bojno življenje, spet vrnilo vero v človeka, človeške ideale in etične norme. Vse to dolguje preprostim nosilcem človečnosti, ki ga še po smrti družijo s padlimi v trdno bojno celoto. Kajti mrtvi bataljon še živi svojsko življenje in v mislih ga preživlja z njimi tudi pesnik sam:

Ko pada večer in veter v vejah ihti,
tedaj se mrtvi bataljon okrog Kepe zbudi ...
Junaki prihajajo, taborni ogenj prižgo,
v rožnatem siju gori večerno nebo.
Sedemnajst pesmi je razvrstil v troje poglavij:
Zemlja in ljubezen, Nagrobni spomenik in Pesem nad grobovi.

Kljub temu, da je bil Klinar predvsem pesnik, je na Gorjušah napisal pod vtisom Prežljeve smrti realistično črtico *Matil*, ki učinkuje na bralca podobno kot njegova pesem: v človeka posega brez večjih besed, le z dejanjem in čustvom. Delo preveča, kljub trpi prizadetosti, globok optimizem in karakterni vizionarstvo. Kljub temu, da je Klinar črtico bral kmalu po njenem nastanku na mitingu v Koprivniku, je bila prvič objavljena šele po vojni v Glasu Gorenjske. Ob njej omenimo tudi to, da je bila v povojnih letih večkrat prevedena, saj se s tako ugotovitvijo pri partizanski literaturi ne srečujemo pre pogosto. — Mimo Silvinih pesmi, ciklusa pesmi o borbi Prešernove brigade, ki je padla v Polhograjskih Dolomitih, je iz tega obdobja še nekaj pesmi. Objavljene so bile v *Zelenem torzu*, v zborniku *Pod Mežakljo* in *Karavankami* so se uprli ter v zborniku *Preprosto življenje*. Hkrati je predelal v bolnišnici v Farjem potoku v skeč *Novo Moja*. Ker so delo z uspehom uprizorjali na mitingu v Farjem potoku, se je verjetno pod tem vtisom lotil druge enodejanske *Mobilizacija*. Resnično, vendar dokaj komično zapleteno mobilizacijsko zgodbo iz kmečkega življenja mu je pripovedoval komandant Albin Drole-Kritina.

Nasploh pa postaja v tem letu pod vplivom političnih in vojaških dogodkov, ki vodijo strašno vojno dramo k njenemu koncu, Klinarjeva pesem jasnejša. Kot toliko drugih slovenskih književnikov, tudi Klinar obračunava s preživelim in zadnjih letih in se v mislih že vrača v odrinjeno svobodno mladost. Med pesmi takega žanra moremo uvrstiti *Mačice*, *K obalam miru*, *Tvoja pesem in veter*. Ker pa so zajele spomladi 1945 mimo Primorske tudi zahodne predele Gorenjske močne ofenzivne akcije združenih sovražniških sil, se simbolična prazničnost umika vse trpkejšim mislim, tudi takim, o lastnem žrtvovanju. Pribiti pa moramo, da niso bili ti dnevi samo za pesnika dnevi najtrše preizkušnje, ki jih je odmeril vojni čas. V slednje obdobje sodi pesem *Ni še pomlad*, predvsem pa sedem ciklično povezanih pesmi *Porezen*, ki sodijo med pesnikove najtrpkejša izpovedi vojnih let. Vso trdoto življenja in spoznanj je preli Klina v naslednje verzice:

Daleč je v boju pomlad.
V boju je bližja smrt,
čutim,
čutim njen hlad
in sikajoči srd.

Prve tri pesmi tega ciklusa so nastale 21. marca 1945 nad Novaki, preostale štiri maja istega leta v Gorici. Večino omenjenih pesmi je objavil Klinar v povojnem revialnem tisku, nekaj pa jih je uvrstil tudi v zbirko *Zeleni torzo*.

Ko ocenjujemo po tem Klinarjevo medvojno literarno delo, moremo iz prikaza razbrati, da je bil edini stalni oblikovalec življenja in boja na

Gorenjskem v letih narodnoosvobodilnega boja. Spremljal ga je od začetkov, od navidezne brezizhodnosti in prvih znanilcev upora in njegove rasti, do priborjenega miru in svobode. Nekaj časa je bil Klinar tudi edini literarni glasnik vojnih globlin slovenske Koroške. Zaradi kvalitativnih izpovedi, je bil Klinar najvidnejši literarni predstavnik v letih osvobodilnega boja v severozahodnem delu Slovenije. Ze kaj kmalu se je izoblikoval v tenkočutnega opisovalca in glasnika kolektivne misli. Vendar se tudi samo s tem ne zadovolji. Dogodke vseskozi analizira in išče njihove globlje vzroke. Prav to, da lahko takoj in z dovolj veliko močjo poišče primerni izraz za še aktualno občutje, podpira trditve o Klinarjevem literarnem delu v preteklosti in njegovem pomenu sploh. Hkrati pa med drugim dokaj zgovorno odkriva podobo lastnih spoznanj in postopnega zorenja v vojnem času, kar naslavlja na bralca v kontekstu, predvsem z željo, da se ne bi dogodki vojne fantastike in moralne propadlosti nikoli več ponovili. Taka spoznanja so mu odkrila globoko in dragoceno podobo človeka in njegove vrednosti. Zato postavlja ob stran vojne vse tiste vrline, ki jih ob takem miselnem razvratu vse bolj občuti kot pravilne, vredne človeškega dostojanstva, vredne boja za življenje. V Klinarju smo dobili tenkočutnega lirika, izpovedovalca vsega, kar doživlja, njegova izpoved pa izzveneva v brdka spoznanja o življenju in človeku. Zaradi tega ni v izpovedi, vedno sam prizadet, nikdar povsem sproščen. Taka doživlja, ki so oblikovala vojno generacijo so tudi vzrok, da se ne more mladostno sprostiti niti pozneje, ob zavesti moči, ki jo more občutiti v oboževanem kolektivu. Se najbolj pester in razumljiv je v vrsti impresij in pejsažev, vendar tudi tu ni težje na opisovanju zunanega. V takih primerih je rahla realna skica predvsem simbolična prispodoba trpke občutja. Zato le, da je Klinar ostal kljub intenzivnemu umetniškemu usvarjanju ob robu literarnega življenja tega obdobja v slovenski književnosti, ki bi mu, kot tolikim literarnim delavcem, dalo že v vojnem času priznanje za njegovo delo. Edini vzrok za to moremo iskati v dejstvih, da se je narodnoosvobodilno gibanje na Gorenjskem prav zaradi ostrega okupacijskega režima in izredne obilnosti pokrajine tudi po vojaški plati ves čas vojne razlikovalo od podobnega dela na Dolenjskem, Notranjskem in v Beli krajini, s katero so imeli boljše stike celo Primorci. Zaradi tega je bilo partizanstvo na Gorenjskem tudi v kulturnem oziru včasih vezano celo na svojske oblike delovanja. Ker pa se je Klinarjevo literarno poslanstvo uveljavilo v bojni enoti, je doživel vidnejša priznanja dokaj pozno, večjo veljavo pa šele po prihodu v štab Gorenjskega vojnega področja.

Prikaz pa ne bi bil popoln, če ne bi omenili tudi svojeke podobe Ota Vrhunca-Blaža Ostrovrharja. Ostrovrhar je bil delavec-samouk. Novembra 1944 je izšla v škofjeloškem okrožju njegova pesniška zbirka, z značilnim naslovom *Pesmi padlih borcev*. Njegovi verzice so bili bližji ljudski epiki, oblikovno je bil dokaj trd, vendar je prav v tem moč Ostrovrharjevega pesniškega zagona. Pesmi so bile namenjene predvsem recitiranju. Zorele in nastajale so v dveletnem partizanskem življenju, v bojih in ob žrtvah, ki jih je to življenje zahtevalo. Zato je bila njegova preprosta pesem partizanov spremljevalec na bojnih pohodih, pa tudi iskano čtivo gorenjskega prebivalstva in ni čudno, da je mesec dni po prvem natisu doživela ponatis. Medtem ko je prvotna izdaja, ki jo je natisnila tehnika Gropa na Martijah vrhu 15. novembra obsegala dvanajst pesmi, je ponatisu dodal še tri nove pesmi. — Blaž Vrhunc, komandant Škofjeloškega odreda, je padel 5. aprila 1945 v bližini Topol v Selški dolini. Tega dne je člane ožjega štaba na poti iz Selc napadla belogardistična patrulja. Medtem ko se je drugim preboj posrečil, je Ostrovrhar obležal ranjen v koleno na bližnji njivi. Ker mu je bil tako umik onemogočen in ker ni hotel živ past v sovražnikove roke, se je sam ustrelil. Tu so ga pozneje našli njegovi soborci z bajoneti razrezanim licem. Pomena njegove smrti se je zavedala tudi sovražnikova propaganda, ki se je zaman prizadevala ob njegovem imenu razkrojiti partizanske vrste v škofjeloškemu okrožju.

1944 je prišel na Gorenjsko tudi Peter Levce, katerega medvojno pesniško žetev poznamo iz zbirke *Koraki v svobodo*. V prid pesmim Petra Levca lahko ugotovimo, da v njih ni opaziti velike odvisnosti od klasičkov slovenske partizanske pesmi. Levcevi prvenci razodevajo dovolj samoniklo jezikovno kulturo in resničen ter lasten pesniški izraz. Levce svet ni samo opazoval, temveč je o njem tudi kritično razmišljal. Zaradi tega se mu je posrečilo, da je v nekaterih zelo preprostih pe-

smih, brez bojne patosa, spregovoril o intimnih doživetjih slovenskega partizanstva.

Levec je bil partizan od konca julija 1943. Eno leto je bil v Slandrovi brigadi, nato pa vse do konca vojne na letališču v osvobojeni Beli krajini. Pisal je pred vojno, vendar pomeni v njegovem pesniškem razvoju prelomnico že prva pesem, ki je nastala v partizanih Požgana vas, ki je nastala avgusta 1943. Z njo je prvi med mladimi ustvaril v elegičnem distihu nepozabno in globoko doživeto podobo požgane vasi, ki kljub uničenju živi s svojim veličastnim mirom in z vpljočim molkom obtožuje zločinsko dejanje. Pobuda za pesem mu je dala vas Koreno, komaj pol ure oddaljena od njegove rojstne vasi. Pesem je objavil v bataljonskem stesnem časopisu v taborišču nad Korenom. Maja 1944 pa je motivno posegel na Gorenjsko, kjer je v neki vasi pod Menino planino nastala pesem *Naša ljubezen*, hkrati z njo pa še Božični obisk in Večerna idila. Zadnji dve izvirata v glavnem iz resničnih doživetij. Zanimivi sta tudi pesmi *Tovarišu in Padlemu tovarišu*. Od marca do avgusta 1944 je v Slandrovi brigadi Levce najmanj desetkrat recitiral svoje pesmi na partizanskih mitingih, pozneje pa je omenjene pesmi bral tudi v partizanskem radijskem studiu v Črnomlju. Kljub dokaj plodnemu leposlovnemu delu pa Levce v tem času ni izdal svojih pesmi v samostojni zbirki, pač pa so v štabu Slandrove brigade marca ali aprila 1944 izdali pesniški zbornik *Iz težkih dni*, ki kljub sodelovanju drugih pesnikov, pomeni pravzaprav afirmacijo Levceve pesniške izpovedi. Obsega namreč nad deset njegovih pesmi in le nekaj je prispevkov drugih avtorjev, pa še te je Levce pred objavo temeljito popravil. Zbornik je bil šapirografiran v približno tridesetih izvodih. Levcevo pesniško ime je bilo še skrito za njegovim partizanskim imenom Boris. Avtorja je široki javnosti predstavila šele antologija Miletia Klopčiča *Pesmi naših borcev*, v katero je sprejel urednik tudi nekaj njegovih pesmi. V zborniku *Iz težkih dni* je sodeloval Levce z naslednjimi pesmimi: *Požgana vas*, *Padlemu tovarišu*, *V Spomin žrtvi*, *Odločitev*, *Proletarci*, *Nova mladina*, *Bratje*, *v borbo naprej!*, *Na plan*, *Partizanska aletuja*, *Privid svobode in Pesem udarne brigade Slavka Slandra*.

V ta pregled sodita tudi tako pomembna tiska kot so pesmi Vladimira Pavšiča-Mateja Bora in Prešernova Zdravljica. Vse to govori za izredno razvito partizansko tiskarstvo. O tem nas uverja dokaj razširjena mreža ilegalnih tehnik že 1941. leta, ta skrb pa se je z leti še stopnjevala. 1943 pa je dosegla Gorenjska tak grafični razvoj, s kakršnim se druge slovenske pokrajine v tem času ne morejo ponašati. Če izvemamo kamniško okrožje, so od 1943 delovale samo na desnem savskem bregu, v tako imenovanem grafičnem oddelku B, tri tiskarne: Julija in Donas, Zdravljico je natisnila tiskarna Trilof.

Da bi bili izdelki tiskarn Trilof in Donas čim lepši, je vodstvo pokrajinske tehnike ustanovilo risalnico, njena člana sta bila med drugimi inž. arh. Marjan Sorli-Viher in slikar Janez Vidic. — Pobuda za Zdravljico je prišla iz oblastnega komiteja za Gorenjsko. Po zamisli bi bila izdaja skromna, predvsem zaradi pomanjkanja tiskarskega materiala, zlasti linoleja. Ker pa so tega pozneje dobili v neki vili na Pokljuki, se je Vidic odločil za ličnejšo izdajo Zdravljice: za vsako kilico pesmi je izdelal samostojni linorez, ki je simbolično ponazarjal njeno vsebino. Delo sta si razdelila z Marjanom Sorlijem, še prej pa sta se sestala z vodjem tiskarne Trilof Francem Boštjančičem-Bošem in skupaj so pregledali, kakšen material bi bil za natis take izdaje na razpolago. Ko jima je

(Nadaljevanje na 6. str.)



Boštjančič omenil, da razpolagajo tudi s prozornim papirjem, sta Vidlič in Sorli izdelala koncept izdaje, katerega sta potem tudi uresničila. Sorli se je lotil izrezovanja vinjet; njegova je bila tudi zamisel, da bi postavili kitice v obliki čas. Da bi delo potekalo čim bolj nemoteno, so v tiskarni uredili poseben prostor, kjer so zlatili rdeči tisk vinjet z bronzo, ki so jo z vato nalahno nanašali na svežo rdečo barvo. Več sto izvodov je bilo vezanih v bele risalne liste, robovi pa so bili prepleteni s trobojnic, ki jo je spleto in posamezne pramene iz domače volne barvalo okoliško kmečko prebivalstvo. Nekaj izvodov so zvezali v rdečkaste mape, nekaj v navaden, sivkastorjav ovojni papir. Celotna izdaja je bila kot posebno priznanje namenjena partizanskim borcev in vsem, ki so se na kakršen koli način odlikovali v boju. Zdravljico so tiskali od 11. do 21. decembra, natisnili pa so jo v 151. izvodih; od teh je bilo 1500 oštevilčenih. — Zdravljica je tudi najuspešnejše delo grafičnih delavcev v slovenskem narodnoosvobodilnem boju. Kolikoli sem mogel zasledovati tisk drugih odporniških gl'banj tedanje zaslužene Evrope, mu skoraj ni moglo enajti enakovrednega tekmeča.

Pomembna pa je tudi izdaja *Pesmi Vladimira Pavšiča-Mateja Bora*. Zakaj je zaupal »dvorni poet revolucije« njen tatis gorenjskim garfikom, moremo samo ugibati. Prav gotovo pa je bila med prvimi argumenti sposobnost gorenjskih tiskarn natisniti tudi zahtevnejše tekste. Ker je zbirka, ki je bila pravkar omenjena, ob nenadnem domobranskem napadu na tiskarno uničena, se je ohranila le v treh ali štirih izvodih.

Prebiranje del književnikov, ki so med narodnoosvobodilnim bojem ustvarjali na Gorenjskem, nas vodi do ugotovitve, da so bila ta dela pomembna prispevek k ustvarjanju slovenskih književnikov v tem času. Obžalovati moremo, da moremo zaradi nasilne smrti nekatere le omeniti. Kljub temu pa je tako zbrana podoba svojska in je del splošne podobe in splošnega trpljenja, ki ga je doživljal naš človek na kateremkoli delu izmučene slovenske domovine. Gorenjska nam je dala vodilnega proznega ustvarjalca v narodnoosvobodilnem boju Boga Flandra-Klusovega Jožo, čigar delo je dragocen leposlovni prispevek o človeku, katerega vrednost se bomo vse bolj zavedali, čim bolj se bo stajala njegova resnična podoba z zgodovino. Pomembno mesto pa pripada tudi Mihi Klinarju, ki sodi, kljub mladosti, med najzvestejše, najbolj avtentične in najplodovitejše oblikovalce slovenske besede v tem obdobju. Tudi za leposlovno delo na Gorenjskem moremo trditi, da ni nastajalo naravno — izvzeto je le delo Klusovega Jože, ki je skušal v svojem delu podati literarni prerež življenja partizanskega borca, bilo pa je kontinuirano in daje kot celota pretresljivo in dokaj zaključeno podobo slovenskega trpljenja. Najzgovorneje pa nam to delo predstavi ugotovitve, da smo mogli marsikatero misel širše formulirati in utemeljiti prav zaradi zgodnjega ustvarjanja na Gorenjskem.

Cvetko Zagorski

Moja edina kobila

Veš, sine, zgodba je mnogo. So take, ki jih človek le redkokdaj in s težavo pove, če jih sploh kdaj pove, in take, ki gredo lažje z jezika. Najlažje gredo z jezika smešne in vesele, takih se človek najraje spominja. A pravim ti, sine, človeku ni zmeraj do zgodbe. Ti pa kar naprej, vsako jutro in vsak večer: Očka, povej zgodbo iz partizanov! Ne rečem, včasih bi se povedal kakšno. Kadar se česa spominim in sem take volje... Ampak če ti je že toliko do zgodbe... no, tisto o kobili, moji edini partizanski kobili sem ti menda že pravil? Se ne? Čudno, da mi še ni prišla na misel. Mogoče sem se je spomnil zdaj zato, ker je bil tudi takrat tak meglen, moker dan. Tistega dne smo se odpravljali iz Semiča nazaj v Črmošnjice. V Semiču smo prišli zjutraj na nekak kulturniški posvet, ne vem več kakšen. Vse sem pozabil, tiste kobile pa ne.

Ko smo šli zjutraj v Semič, pet ali šest nas je bilo, je jezdil vstric z nami Milan kobilo. Posebno ugledna ta kobila ni bila, morala je biti že precej v letih, kdove od kod se je vzela in komu vse že služila: do vojne kmetu pri spravljanju lesa in oranju, najbrž je bila enainštiridesetega tudi mobilizirana, pa ujeta, Italijanom je mogoče preva-

(Nadaljevanje na 7. str.)

Črtomir Šinkovec

Pesmi iz cikla Čas v čeladi

Nimam besed

(1941)

*Nimam več, nimam besed
o strašni podobi teh dni:
ko tu so človečje zveri,
ko v srce bajonet govori,
ko svinec ljudi rešeta,
ko vislice so drevored,
ko nismo doma več doma —
nimam več, nimam besed!*

Balada o Simonu Kosu

(1941)

*Na črni prsti ples vetrov
plahuta v noč ko krila sov.*

*Od Porezna je jeknil strel,
nekdo je klečnil, onemel...*

*Kot da pred hišami je smrt,
zadržal jih je nočni Rut.*

*»Naj da mu zemlja tih pokoj
kdor je na meji pal nocoj,«*

*de mati v črnem kraj peči,
ki s sinom Simonom bedi.*

*V noč tuja se objest hahlja,
kot črnih krokarjev kra-kra.*

*Na miži stisne Simon pest:
»Pobral hudič bo to objest!*

*Izžgal požar bo mrak teh dni,
v pepelu našem iskra tli...*

*Naj Judež stokrat bo preklet!
doni ko bron glas v stene vjet.*

*Se mati s Simonom bedi
in čas trklja čez polnoč.*

*»Hahlja naj tuja se svojat,
že pozno je, sin, pojdi spat!«*

*A Simon dalje govori
o svetlih upih materi,*

*ko udarci puškinih kopit
vzbobne na vrata v prvi svit.*

*»Fašisti so,« sin prebledi,
»ne boj se, mati, daj odprti!«*

*Odpre je mati z lučjo šla
kot bi nosila pol sveta.*

*In krvoločni trop volkov
udrl je pod slamnat krov.*

*In v vencu uperjenih cevi,
objame mater sin z očmi.*

*Uklenjen šel je Simon Kos
po blatni poti v zoro bos.*

*Na zemljo z rok kaplja mu kri
in Soča mu v slovo šumi.*

*Ko tam na Opčinah je pal,
življenja tuč je tuč dal...*

*Simon Kos iz Ruta v Baški grapi je bil
kot član TIGR in zaradi protifašističnega
delovanja obsojen na smrt in ustreljen
15. decembra 1941 skupno s Pinkom Toma-
žičem in tovariši na Opčinah pri Trstu.*

Berači

(1942)

*Zdaj na svojem smo berači,
testament tiran nam piše,
ječe nam so rodne hiše,
môra suženjstva nas tlačiti.*

*V mislih meljemo krivice
v kruh, grenkejši od pelina,
v vino, ki je bolečina,
v nade, daljne, daljne ptice.*

*Ze od maja k nam prihaja
sama radost — glas upora:
našli smo rešilno bilko,*

*trdno bilko kakor gora
in za težko pot svetilko,
polno zlatega sijaja...*

Franc Platiše

(1942)

*Kakšen fant je Franc Platiše,
da mu vršijo v rokah viharji,
da glas mu bije kot plat zvona
od srca do srca,
od hiše do hiše.*

*Kakšen fant je Franc Platiše,
da žerjavico nasul besed
zbranim je ljudem na preji,
da vsi hlapci Jerneji
vase jih srkajo kot sonce cvet,
da z lučjo upora iskat pravico
pojdejo s sramotnega stebra
v čas, ki ubran je na bodečo žico
in očeladen v precepu zla...*

Grenki kruh

(1942)

*Naš zdajšnji kruh je iz pelina
in črn po krvi zagreni:
pri vsaki hiši smrt drži
v rokah ognjenega petelina...
Ne čudi, mati se, da sin se klati
po gozdu s svobode prividom:
saj noče si groba sam izkopati,
saj noče kot talec pasti za zidom...*

Balada

(1943)

*Smrti na kapah, v sivih capah
črnih sraje se vleče vrsta
iz vasi čez ravno polje,
kakor dolga črna krsta.*

*V črni vrsti dva fantiča,
šestnajstletna partizana,
dva fantiča kot orliča
z rano zoro obsijana.*

*Streli jeknejo v samoti,
kri se zlije v zemljo sveto.
Češnje v njun spomin ob poti
zacveto nam vsako leto.*

V požgani vasi

(1943)

*Zerjavica v pepelu krhkem tli.
Možje so tihi, zbrani ob ognjišču
in kot bi stiskali srce v prgišču,
teran je v čašaj kakor črna kri.*

*Ta čas kot težka mora k tlom tišči:
vaščanov polovica hira v taborišču,
a drugih pol kljubuje v pogorišču
v kolibah iz ogorkov upepeljene vasi.*

*Ni videl svet še takih podivjancev!
Kot jastrebi spuste se na piščance,
vdréjo v vas vojaki — požigalci:
na strehe vržejo rdeče peteline,
ob znamenju na polju mladi talci
pod streli padéjo za blagor domovine...*

Pogovor s smrekami

(1943)

*Kaj bo z vami, kaj bo z vami
moje mlade, temne smreke,
ko mi z belimi rokami
smrt zatise veke?*

*— Globlje v zemljo se vsesale
bomo s slednjo korenino,
a z vrhovi se pognale
kakor jambori v višino.*

*s soncem bomo se ljubile,
s pticami v jasno peko,
moč iz rodne zemlje pile
za viharje in za strele. —*

*Vedra rast bo vedno z vami,
moje mlade, temne smreke,
rasle boste, ko bom v jami
jaz zaspal na veke.*

Zimska

(1943)

Težke oblake
burja vozi
nad vasjo,
mati sama je
z otroci
za pečjo.

Nima kruha,
nima sirka —
neusahljiv je glad.
— Mine zima,
cvet lapuha
bo zlatil pomlad.

Vrne očka
se iz boja
ko zacvel bo vrt,
ali v dalji
v bojni halji
žanje smrt. —

Hudo polje

(1944)

Trudni v gazi smo obstali
v Hudem polju, se vprašali.
— Kje so Jože, Tone, Tanja?

Tih in strt de mladi Vanja:
— Sneg jih je odel z belino,
smreke jim pojo v tišino. —

Tri vrzeli, tri praznine ...
Pokosili sred čistine
so sovražni jih vojaki.

Trudni dalje pod Goljaki
šli smo s težkimi koraki
tja pod zvezde v Kozje stene.

Tam nas z ivjem noč odene,
spreda žalost v naše sanje
mrtev smeh nesrečne Tanje ...

Večer ob košnji

(1944)

Ptički že dolgo v grmovju molčijo
in skoz večer, ves mehak in vonjiv,
kosci, ko slednje redi odkosijo,
zbrano domov si pojo mimo njiv.

Pesem je trudna in vsa hrepeneča,
svetla ko vrisk in temna ko jok,
v njej je trpljenje in vendarle sreča,
v njej so vse sanje človeških otrok.

Poje o nageljnih in rožmarinu,
poje o Turkih in krvi in dimu,
poje o tlaki in puntarskem robu,
poje o grobih tam na Doberdobu,
poje o ječah, kjer umirajo dragi,
poje o upor in boju in zmagi,

poje o želji, ki vsa je v razcvetu:
da ne bilo bi več vojne na svetu!

Bombniki nad vasjo

(1944)

V cvetočih lipah šum čebel,
svetle se gaji mladih brez.

Tišino jutraj ubil je strel,
zalaja v bregu mitraljez.

Zarjove z juga sedem štuk —
omahnili se orač čez plug.

Ljudje kriče: — Kaj bo, kaj bo!
— Ne bojte se! — tolaži ded.

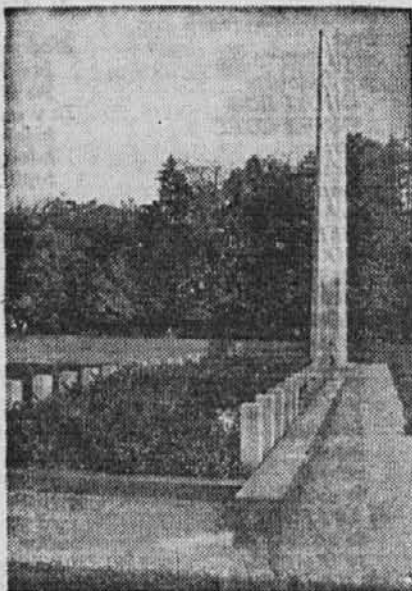
V bobnečo vihro nad vasjo
strme od groze brez besed.

Odpre kot pekel se nebo —
švisti bomb in dež ognjen in dim.

Zajokal je nekje otrok —
o, mati, mati skrij se z njim!

In ko je utihnilo nebo
in ko hiš petdeset gori:

ni matere nikjer bilo
in zibelke z otrokom ni ...



Partizanska polnočnica

(1944)

Letos se Jezus ni rodil,
letos preveč hudo je ljudem,
letos ne pojdemo v Betlehem,
letos je svet preveč ušiv.

Jezus ne more dati miru:
v torbah imajo ga generali,
v snegu in mrazu, blatu, dežju
v boju za mir milijoni so pali.

Letos Jezus križan ne bo:
živih preveč je pribitih na križ,
živih preveč je na Golgoti šlo
in iz pekla v sam paradiž ...

Celijo se rane

(1945)

Počasi celijo
se rane pogorišče
in kot po vihri cvet,
iz razvaline
zidovi beli vzpno se
in v sinjine
žarijo rdeče strehe
kakor sij ognjišče.
In grenki pelin
vedno manj se bohota
v spomin na žrtve vojne,
ki v pepelu spijo;
oči zidarjem mladim
zažarijo,
ko prvi nagelj
v oknih zacveti.

Samotni grob

(1945)

Ob mladih smrekah kraj poti
leseno znamenje stoji:
tu troje fantov v grobu spi.

Kdor mimo gre, naj postoji
in spomni naj se vojnih dni,
ko zemlja tu je bila kri,

ko tu je kleknil njim korak,
»Kako ti v grobu je, Srnjak?«
»Svetloba vaša moj je mrak!«

In dragi Tarzan, kraški sin,
kako je sredi korenin?
»Je v vas še živ na nas spomin?«

»Umrl zato sem, da živim,
v naročju drage zemlje spim,«
je tiho dahnil dobri Krim.

»Je zemlja pila našo kri
za svetle in pravične dni,
za svetle in pravične dni!«

(Nadaljevanje s 6. str.)

žala municijo, pa dezertirala k partizanom in služila našim topničarjem ali pratežu. Mogoče jo je jahal prej kak komandant ali komisar, no, nazadnje je padla reva med kulturnike. A kobila je vendarle kobila in če drugega ne, je bil Milan za pol moža višji od nas, ki smo jo morali mahati peš. Meni se na misel ni prišlo, da bi kdaj zrasel nad druge in zato mi kobile ni bilo mar. Ko smo se pa po kosilu spet zbrali na cesti, da bi se vrnili v Črmošnjice, je rekel Milan, da bi ne bilo prav, če bi samo on jahal, vsi drugi pa hodili zmeraj peš. Ozrl se je po nas in vprašal, kdo bi rad jahal. Vprašanje je kar dregnilo vame. Se nikoli nisem jahal in čisto razumljivo je, da si želi človek kdaj tudi zajahati. Saj veš, sine, kako je to. Tudi ti rad zajahaš, kadar greva k stricu na vas in te posadim na Pramo. Zato sem se brž oglašil, da me ne bi kdo prehitel. Ampak ni se mi bilo treba bati, nihče drug se ni potegoval za kobilo. In tako sem dobil kobilo jaz.

Zdaj sem si jo ogledal od bližje. Bila je visoka, zavaljena, sivkaste barve. Spominjam se, da je imela trebuh posebno zavaljen, viseč in napihnen. Mogoče od nezdrave krme ali kaj.

Saj veš, sine, kako je, ko si prvič na konju. Konj ni stol. Jaz pa nisem vedel o konjih in jahanju niti toliko kot zajec o bobnu. Mislim sem da se samo usedeš in rečeš: Hija!

Kaj šel! Kobila se je resda začela leno prestopati in jaz sem na njej omahoval in se poskušal pozibavati skladno z njenimi koraki, kakor sem pač že videl kdaj druge, pa ni šlo in ni šlo. Kobila po svoje, jaz po svoje. Ko da bi v duetu igrala vsak svojo vijo. Saj veš, kako je, kadar se poskušata z Janezom v flavti in violini ... Sila neudobno sem se počutil na njenem koščenem križu brez sedla in kar prav mi je bilo, ko sva malo zaostala za drugimi. Jini vsaj v zabavo ne bom, sem, si mislim ...

Kobila pa je premetavala noge tako počasi, ko da ob vsakem koraku premišlja, če se splača živeti. Ko sem videl, kako vse bolj zaostajava, sem se začel na vse načine zvirati, da bi jo spravil v hitrejši korak. Poskakoval sem na njej, da bi ji vsilil svoj ritem, jo trepljal, ji prigovarjal in o klical z vsemi imeni, kar jih premore konjski slovar. Potem sem jo začel brcati v trebuh in tolči s pestmi, ampak vse je bilo bob ob steno. Prej bi z besedami premaknil traktor. Bila je pač naveličana, prestrašana, že tisočkrat prebunkana, vsega hudega navajena stara kobila. Nobenega cilja ni imela več pred sabo, bilo ji je že vseeno, ali kam pride ali ne, ali pogine v Semiču, na cesti, v Črmošnjicah ali pade junaške smrti pod nemško granato ali pod nožem bataljonskega mesarja ...

Ko bi me nosila vsaj tako, kot je Milana! Pa je najbrž uganila, jaz nisem noben funkcionar in da je moja prva kobila, zato se je obnašala tako prezirljivo. Ni se zmenila, naj sem počel karkoli. Zanj me ni bilo na svetu.

Medtem so tovariši izginili za ovinkom in tisti dan jih nisem več videl.

Pred menoj pa je bila dolga, pušta cesta, ob straneh gozdovi, stelniki, mokre njive ... Počasi, počasi se je premikalo vse to mimo mene. Včasih mi je prišel po cesti naproti kak partizan, kurir ali kovač iz bližnje orožarne, in jaz sem gledal, da sem sedel čim bolj zravnan in ravnuodušno, ko da mi je jahanje vsakdanje opravilo. Spočetka sem še upal, da me bo kdo pozdravil, kakor se pozdravlja vojaškega človeka, ki je za pol moža višji od drugih. A najbrž je zadostoval že pogled na bomo kobilo ...

Marsikaj mi je hodilo po glavi in med enakomerno počasnim, večerno samotnim »pe-kate, pe-kate« so se začele moje žalostne misli stapljati s kobiljimi filozofskimi razmišljanji o smislu življenja ... Pomislil sem tudi, da bi jo pustil kar na cesti, naj jo zajaha kdorkoli ali naj si jo brigada privoščiti za južino. Pa si kaj takega nisem upal, saj sem vendar odgovarjal za kobilo. Živo ali mrtvo sem moral privleči v Črmošnjice, če že ona ni hotela prineesti mene.

Kaj pa je tista pot od Semiča do Črmošnjic! Tri ure ali kaj, pozabil sem že. Se plavi, tri ure, če lepo pošteno pešačiš, kot se spodobi kulturniku in skromnemu partizanu. Jaz pa sem jahal že ure in ure. Iz gozdov in iz stelnikov se je že vlekel čez cesto mrak, noč je zagrnila obzorje in nič več nisem vedel, kje sem in kam grem.

Ali sem sploh še v Beli Krajini? Ali sem še sploh na poti v Črmošnjice, kjer je bil takrat moj dom in me je čakalo mehko ležišče ob peči, kjer sem si izbral klop iz mehkega lesa, in so me čakali koruzni žganci, ki jih bom poročil z miligramom soli, če je bom še kaj izprskal iz kotičkov po žepih.

(Nadaljevanje na 8. str.)

Miha Klinar
Partizanska
skicirka

Tabor

Oj gozdovi, oj gozdovi,
naša domovina.
Tam med smrekami ob ognju
ena smo družina.
Sotorske plahite so razpete:
to so naše hiše.
Kadar dež nam jih premoči,
veter jih obriše.
Naše postelje so veje:
ko na njih zaspimo,
v sanjah se svoboda smeje,
v daljnih dnevih živimo.



Dobrač

Na oni strani
s trpkim čelom
Dobrač
nas motri
od starosti
ves razoran
in siv.

Dvoje cerkva
na rhu
in dvojen
bog.

V cerkvi
pripeti
nad prepad
kot gnezdo
lastovic
je BOG PONIZANIH
na križ pripet,
z obrazom
kakor kak
tlačanski kmet,
izmučenim
in žalostnim
preganjan
bičan
križan
zapušen
brez rož
brez sveč
kot v grobnici
oskrunjeni
siv od prahu
zavit
v mrtvaški prt
iz pajčevin.

Gorje nesrečniku, ki
v cerkev to
bi drznil si
ponesti
rož in sveč
v dar
revnemu bogu!
Umri bi
kot božji sin
na Golgoti
ali tako ko
KMETJE S SEL
NA DUNAJU
OBGLAVLJENI —
zakaj
v tej cerkvi je
SLOVENSKI BOG
NA KRIZ RAZPET
OBDOJEN KOT
SLOVENSKI KMET
NA MOLK
IN NA POGIN.

V deželi tej
— tak je ukaz! —
lahko častiš
samo boga, ki kot

v posmeh
slovenskemu bogu
ima
oholi beli hram
vrh Dobrača:
OHOLI BOG
OHOLI GOTT
strog
kot vladar
krut
kakor meč
NEKOC
BOG VALPTOV
IN GRASČIN
OBJESTEN
KOKOR TUJ POHLEP,
ki našo zemljo
TISOC LET
V LEVICI KRIZ
V DESNICI MEČ
je sekal
kosal
stiskal
in drobil —
O TUJ POHLEP,
ki na svoj meč
se je zaklel,
da KRUH
BESEDE NASE
POTEPTA
v prah
do drobtin.

Večer

Mrak se vpleta
med jesensko d-evje.
V krvi zarje
ježera gorijo.
Voda pada
v šumu
čez pečevje.
Naše misli
za nov svet
zorijo.
Z mrakom spuščamo
se tja v dolino
tiho
in neslišno
skozi hoste.
Bratje, nosimo
vam domovino.
Z nami v boju
jo vzljubili
boste.

V Rutah

Med polji
je dišalo
po jeseni.
In v majhnih
hišah
bdel je
topli mir
in ni
za veter
brigal se
le deni,
ko gladne nas
je nesel v vas
večer.
Ljudje sprejeli
so nas
kakor znancc.
In ves večer
smo z njimi
presedeli...
V slovo
pa pesem
tiho
smo zapeli —
nato nas noč
odnesla je
čez klance.

Koraki v dežju

Vso noč
vso noč
deževne kaplje
škropé
bijó v obraz —
v deževni marš
v deževni marš.
In mi gremo
molče
molče,
kot da je planil
trudni čas
v deževni marš
v deževni marš.
In že
je vsa zemlja
preko dolin
preko hribov
prepolna
težkih nog
trudnih gibov
nosečih nas
v deževni marš
v deževni marš.
O kakor da bi se
z morji borili,
življenje
tam za obzorji
lovili
v deževni marš
v deževni marš.

Koroška vas

Pod nami vas,
nalepljena ob hrib,
kot pod napuščé
dobrih kmečkih hiš
prilepljena
so gnezda lastovic:
O že pred tedni
so odletele jate!
Morda
zdaj zanje ve
srebrni ščip,
ki vrgel zanke je
na puste frate.
Srebrni lovec,
kje so jate ptic?

V pozni jeseni

Zarja med golim vejevjem
kakor tančica visi.
Ilnata steza med drevjem
spolzka v dolino drži.
Sonce ne more več greti;
mrzlo v mrak se tali.
V pozno jesen smo ujeti,
obsedeno od krvi.

Hrepenenje

Tako je daleč svet
minulih dni,
da komaj v njem
še tvoj nasmeh ujamem.
V jesenskih vejah
se spomin solži.
Rad bi prikrlil ga,
skril nekje na samem
pred smrtjo, ki
vse sanje nam drobi.
Vsak nosi v sebi
drobno hrepenenje
in skriva ga za čas,
lep kakor sanje,
ko bo sedanje
kar čez noč nekdanje —
samo spomin na boj,
smrt in trpljenje,
pot trnjeva
v svobodo in življenje,
k ljubezni odrešujoči
svetla pot.

Testa

Prilepna zemlja
ves dno...
kjer se oblaki
a v mrcu je
Z vso ob senca
kot dlesu ji je
O jaz bi rad
pa pri na trd

Jesen son

V dolin vsa p
cest uje
Ob jez misel
kjer pr em polj
Objel bi, kje
ela nam
Zdaj ni... F
nevidni
Utrujen ali se v
s seboj avlia s
Jesen iste lije
in v m zanja k
drsi v... V
se s kr ie spu

Počit

Ta pot rube n
Kot ska mo se p
V negib se je e
v molk peneli
Utrujen je vse
to zgo am, k
Zavidan am, k
in drevj poho
O biti p dre
brez tež utri
Ukaz: Po... F
in moj g... F
kot slani ki v
v meglo zame

Zima

Zagrzel z očr
z ledeno o jeze
Iz gostih zel
Med gol revje
srnjak se lažo
in z zimo
Premraž mo n
vprašanj se s
— Prebi ni b
na dobri hem
Odgovor mis
in sanje A
Tišina ga le sh
le včasit gl
in daleč le

Mimog

Skozi zas okn
in človek da v
da so pri na
deklet, ki b
Najraje b bl
da njihov E
Pogovor tiv
in lepo na o
Najraje b A
prešerne me
Kolona g ter
Na vejah n

(Nadaljevanje s 7. str.)

Ali sem sploh še na Zemlji in pišemo vojno
leto tisoč devetsto štirinštirideseto?
Kobila pa se prestopa, ko da ima stópe name-
sto nog, prestopa se enakomerno in mi s svojim
naveličaním »pe-ke-te, pe-ke-te« pridiga kakor
kakšen zanikrni arabski modrec: saj je vseeno,
dan prej ali slej, na koncu nas tako vse čaka ista
usoda... Moram se vdati, že dolgo ne dajem od
sebe nobenega življenjskega znamenja več. Sedim
na kobili kot obsojenec, njen ostrí križ me žuli, dr-
žim se z obema rokama njene dolge grive — in
jaham. Jaham... Jaham! Izpolnila se mi je želja:
na konju sem! Slednjič vendarle enkrat na konju!
Obenem me je bilo zmeraj bolj sram. Pred belo
cesto, pred brezami, ki so se belile iz noči, še
pred kobilo. Sram, da sem si sploh kdaj zazelel
na konja. Če hočeš na konja, moraš biti rojen za
to. Duševno, telesno in sploh mnogostransko pri-
pravljen. Jaz pa sem bil rojen samo za pešca,
o tem sem bil do kraja prepričan.
Tako mračne misli so me obhajale. In da je na
srečo že noč in me nihče ne vidi in tudi ob mojem
slovesnem vходу v Črmošnjice me ne bo nihče
videl, če sploh še kdaj pridem tja in če se nisem
zapletel v kakšno hudicevo čarovnijo in me ne
čakajo še kdove kakšne pustolovščine in preiz-
kušnje...

Kobilin vrat pa je postajal daljši in daljši, gla-
vo je spuščala nižje in nižje, toliko da ni pometala
z njo ceste: mrcina je najbrž dremala. Sicer se je
še zmeraj prestopala, a vse počasneje je pel po
beli cesti njen »pe-ke-te, pe-ke-te«, tako da nisem
več razločil, ali se pomika naprej ali nazaj ali sto-
pica na mestu ali se mi vse to sploh le zdi. Ni
kazalo drugega, moral sem se spustiti čez njen
napihnjén trebuh na tla in takrat šele sem začutil,
kako me bolé vse kosti. Komaj sem se obdržal
na nogah. Ko da sem bil na natezalnici in ne na
kobili. Zgrabil sem povodec, zakričal »Hija!« in
potegnil. Kobila je odkimala. Glava ji je zanihala
na vratu kot nihalo odslužene ure. Prestopila se je
le toliko, kolikor sem potegnil. Menda je še kar
naprej spala in sanjala mogoče o ovsu in da jo
angelci vodijo k zlatim jaslím. Nisem več vedel,
kdo naj se mi bolj smili, kobila ali jaz, in na koga
naj se bolj jezim, na kobilo ali nase. Na Milana
se nisem — našel je pač, kar je iskal... In ko sem
jo tako vlekel za sabo, se ji je vrat razpotegnil, da
sem v temi še komaj razločil njen trup, zadnje
plati pa že nisem več videl.
Ampak vsega hudega je enkrat konec in tako
se je približal konec tudi tej moji ječi. Ugledal
sem motne lučke ene izmed črmošnjiških hišic.
Še nekaj korakov, z zadnjimi močmi sem še nekaj-

krat potegnil in iz brezupne vdanosti v usodo me
je zdrnil stražarjev glas:
— Kdo je?
Nisva se mogla takoj sporazumeti, ker nisem
poznal gesla. A bolj kot vse besede je zame govo-
rila kobila.
— Madona, — je rekel stražar navdušeno, —
nebo te je poslalo. Ne vem več, kdaj sem zadnjič
okusil kaj mēsnega!
No, lepa reč — mesar me ni imel za kulturnika,
ampak za gonjača in konjederca.
Potulil sem se in gledal, da sem prišel s svojo
mrcigo čim prej mimo. Pustil sem jo na dvorišču,
neprivezano, saj se ni bilo bati, da bi pobegnila.
Sam sem pa tiho zlezal na svojo klop iz mehkega
lesa.
Naslednjega dne pa, ko je zajel kuhar iz kotla
zajeten kos mesa in mi ga hotel zvrniti v porcijo,
mi je roka omahnila in zameglilo se mi je pred
očmi. Tako sem ostal tisti dan brez kosila.
Vidiš, sine, taka mi je predla, ko sem hotel
vsaj enkrat v življenju po vsej sili zajahati. Potem
sem partizanal zmeraj samo še peš in da boš ve-
del, zato še danes s takim veselím pešačim in ne
zamenjam svojih zdravih nog za nobeno kobilo,
že za mercedesa ne.
(1960)

Testa

Prilepna zemlja po zasedah
ves dno... Jaz strmim v nebo,
kjer se oblaki v belih čredah,
a v mojem srcu je tako tesno.

Z vso ob senca mi kri udarja,
kot doleži ji je pretesno.

O jaz bi rad se kakor zarja,
pa pri na trdo sem zemljó.

Jesen sonet

V dolini vsa polja prazna, pusta
In v mestu ulete so vasi.
Ob jezic misel mi mudi,
kjer prejem poljubil tvoja usta.

Objel te bi, kjer sva se ljubila
in kjer teta nama je mladost...
Zdaj črna... Povsod je le bridkost
nevidne smrti razgrnila.

Utrujen si se v dalji Drava,
s seboj praviš sanje nežnih dni.
Jesen te liže svojo kri
in v mojem srcu kakor čas krvava
drsi v... V umirajoči dan
se s kri je spustila jata vran.

Počit

Ta pot tebe nas je utrudila.
Kot skalo se prisesali v tla.
V negibnem je četa spremenila,
v molku pomeni skalnatih gora.

Utrujen je vse moči izpila,
v svinčeno zgošča se megla.
Zavidam, ker imajo krila,
in drevo pohodov ne pozna.

O biti... drobna nagla ptica
brez težav utrujenih kosti...
Ukaz: Po... Prelomljena vrstica
in moj se v kaplje mi drobi
kot slani, ki mi drsi čez lica;
v meglo zamislile poti...

Zima

Zagrzel z očmi se v belo plan:
z ledeno jezera pokriva mraz.
Iz gostile se usipa sneg.

Med golim revjem gazi trudno dan:
srljak se v in spustil v beg
in z zimo hladom je zagrozil čas.

Premraženo ognja se tiščimo,
vprašamo nas v očeh skeli:
— Prebija se skozi ostro zimo
na dobri breg pomladnih dni?

Odgovor nem hrepenenju niha
in sanje misel na pomlad...
Tišina go... skrivnostno tiha,
le včasih gladna jo divjad —
in daleč je pomlad...

Mimogled

Skozi zaslon okna luč pronica
in človek da v hiši je toplo,
da so pri nasmejane lica
deklet, ki se za nas pletó.

Najraje bi in mednje sedel,
da njihovi bi mi srce ogrel.
Pogovor živ bi z njimi predel
in lepo Noč čez pas objel.

Najraje bi kaj? ... Samo večer
prešerne mi je v srcu stikal.
Kolona go... V nevidno smer.
Na vejah nekje bom v snegu spal.

Tebi

Skoz okno tvoje sobe
mesec sije.
Na šipah rože
se bleste ledene
in sence mečejo
na bele stene.

Kaj je s teboj,
da tvoja žalost
vse do mene liže? —

Cas se ne zgane.
Kakor črv riže
v srce nocoj...

O vem, o vem:
ljubiti
je bolest,
trpeti v dvoje
muke hrepenenja...

A se ne boj!
Ko vrnem k tebi se
s krvavih cest,
v ljubečo dlan
se bo odptla pest
in s tabo bom odšel
na pot življenja.

Mojca

1
Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo
Mojca v lica rdi
Mojca in še nekdo —

on, ki skrbi
za šale in smeh
on, ki toliko
zgodbic pozna
on, ki tako lepo
na orglice igra
viže
o partizanskih poteh.

Hoj, igra:

»Dečva v ogradi
rožce nabira,
misli na fanta,
k' za svobodo
umira
Svoboda, svoboda
svoboda zlata
svoboda zlata
skoro boš tu...«

Hoj, igra

in nam čara pomlad:
»Zeleni Juri
trka na duri
z eno hvačo zeleno
z eno hvačo rumeno...



Hoj, igra:

»Smo prišli
pa zopet pojdemo
ta mlado Mojco
odpeljemo, juh...«

2

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo

a poletja več ni
in jeseni ni
in na oknih že dolgo
rože ledene
cvetó

Pri Mojci pa je
tako toplo
tako toplo
in lepo

3

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo

pa vse prehitro
mineva noč
pa vse prehitro
prihaja čas

ko moramo v sneg
ko moramo v mraz
pri Mojci pa je
tako toplo —
brez plaštev
v raztrganem plašču
noči
nas nosi pot
nas nosi gaz
v nasreženi gozd
v naježeni mraz

4

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo

Pa prihaja dan
joj, dan, da bi ga
ne bilo
dan, ki se ni
še izvil
iz noči

dan, ki se ni
še v tisoč
slepečih očih
razbil

pa se že vijuga
skozi vas
pošastna kača
klopotača

pri čeladi čelada
morilka-smrt
in se spreminja
v sto kač
klopotač
zvijajočih se
v gozd

Joj, dan
joj, dan, da bi ga
ne bilo.

5

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo

pa vstaja dan
med sekirami grebenov
in sulicami smrek
kakor med rablji
ves krvav

joj, dan, da bi ga
ne bilo.

Z njegove
prebičane glave
polzijo

kaplje krvave
če sinje dalje
njegove halje
na beli gozd
na beli sneg

prvi streli

prvi rafali
so pali
in se razbesneli
v pekel

Pod sekuro Kepe
koča gori.
Mojca blede
plaha strmi
v pošastni kres

Dim se pod nebo
vali
vali
vali
in se sesuje
v pepel

6

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo

pa ji pri srcu
je tesno
tako tesno
na križ pripeta
s telefonsko žico
dva pratizana

anjena, ujeta
Anže in Mate
nema stojita
pred zgnano vasjo
predse strmita

zelene pošasti
imajo ju v lasti
zbrane vaščane
s silo prignane
vprašujejo s silo:

Poznate bandita?
Pa ju noče nihče
prepoznati.

Pod streli
sta morala pasti
ob križu, ki stal je
ves nem in ves črn
na krvavem preddverju
večera.

Dan že umira —
sonce trklja
se z neba
kot na morišču
krvava

odsekana glava
v krvavo košaro
daljnih gora —
joj, dan, ki si umrl
z odsekano glavo —

večer že pregrinja
s črnino
vso zemljo
kot rabeljski oder
in tvalo

za tisoče novih
mrličev, ki pali
to noč bodo v smrti
na brezmejnem morišču.

7

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
zlata rž
rdeči mak
sinje nebo

pa ji pri srcu
je tesno
tako tesno
ledene rože na oknih
ledeno zaveso tko

solze na licih
na platneni blazini
zunaj pa v sneg
drobi se
nebo

in bifejo ure
ura za uro
sama zvoni si
k pogrebu

prav vse sliši bati
v očeh pa gorijo
plameni na Ke
plameni na neba
ne more jih
pozabiti

še v snu lebdi jo
ji v duši
krvavi pošastni
ognjeni jeziki
zmaja
bruhajočega ogenj
iz stoglavega žrela
med rafali in streli
in divjimi krikli

na Kapi
je koča gorela
a, glej, iz kože
vriskajo citre
Mojca
je zaihtela:

— Fant moj nesrečni!
A on:
— Mojca, ne jočil
jo je pozdravil
z nasmehom, belim
kakor narcise
in pokazal

na druge, ki peli
veliki in beli
kakor mladeniči
v peči babilonski
v plamenih so pesem
o svobodi, ljubezni
in sreči.

Mojca, ljubica moja,
kaj nisem ti rekel:
Partizani smo
kot Makabejci.
Celo vrženi v ogenj
pojemo pesem
o smelih pohodih
o žrtvah

in ljudskem trpljenju
o solzah in krvi
o zlatih semenih
za žito svobode
da vzkliko bo

vsem, ki so bedni
in lačni na svetu
in svoje besede
pojoče o hrepenenju
po sreči

Mojca z zlatimi kitami
Mojca z rdečimi ustnicami
Mojca z očmi sinjimi
z grozo v plamene strmi
in gori
gori

(Iz »KOROSKE BALADE«)

Zalostinka za Mojco

Uboga deklica
zaman te išče veter
v sivem pepelu.
Kako so mogli seči
po tvojem

nežnem telesu
rabljev prsti
in ga prižgati
v živo plamenico.

Pa si bila lepa
kakor pomlad v maju
in iz tvojih las
nekomu
noč je tkala
svelle sanje.

Ožgani bresti
nikoli več
ne bodo ozeleneli.
In zvezde v nočeh
ne bodo več blestele
ne zanj ne zate.

Mesečina vaju ne bo
nikoli več pokrila
z breztežno tančico.
In ptice v jutru
bodo le še žalostinke
pele...

(Iz »KOROSKE BALADE«)

(Se nadaljuje na 10. str.)

Iz Maribora v pregnanstvo

Odlomek, ki ga objavljamo je vzet iz obsežnega dnevnika, ki ga je Josip Vandot pisal v pregnanstvu v Turbetu pod Suvoborom (Gor. Milanovac) v Vzhodni Srbiji, v Bosanskem in Slavonskem Brodu o tem, kako je moral z družino zapustiti stanovanje v Mariboru, kjer ga je zatekla vsa krutost nemške okupacije. Se huje je bilo, da je moral v stanovanju zapustiti bogato knjižnico (Nemci so vse slovenske knjige požgali na grnadi), ki jo je zbiral vse svoje življenje. Velika škoda je, da so ob tem propadli tudi rokopisi in osnutki novih mladinskih in planinskih povesti, ki jih je Vandot pripravljala za izdajo.

Josip Vandot se je rodil 13. januarja 1883 v Kranjski gori. Bil je deseti otrok načelnika postaje, ki je vzel za ženo domačinko iz Gozd Martuljke. Kot kaže je imela izreden pripovedni dar, saj je med drugimi zelo rada pripovedovala pravljice o Kekcu, Rožetu, Tinkari, pa o Bedancu, Kosobrinu, Vitrancu, Pehli in drugih pravljicnih bitjih, ki so živela v gorah, odkoder je po divji in skrivnostni grapi pritekla v dolino Pišence. Te slikovite in preproste materine pravljice so se malemu Josipu vtisnile globoko v spominu, ki jih je poznejši pisatelj oblikoval v priljubljene otroške povesti, polne ljubezni do narave in skrivnostne pravljicnosti gora.

Po osnovni šoli v Kranjski gori so sina, željenega znanja in učenosti, vpisali v gimnazijo v Novem mestu. Bil je dober dijak, v zadnjih letih celo odličnjak v slovenščini. V njem se je že v dijaških letih prebudilo veselje do pisateljevanja. Kot petošolec je objavljati svoje prvence v dijaškem listu, kot sedmošolec pa je že objavil prvo povest.

Ko je leta 1905 srečno maturiral, bi se bil rad vpisal na medicino. Toda ker bi bil kot študent revni in številni družini v preveliko breme, se je moral odpovedati svojim ciljem. In ker se brez kruha ne da živeti, se je odločil za službo pri železnici, ki pa je bila daleč od njegovih sanj. Najprej so ga poslali v St. Vid ob Glini blizu Celovca. Ta služba mu ni bila samo zoprna, temveč je začutil tudi, da ga kot Slovenca zapostavljajo. Zato je službi dal slovo in se vrnil domov. Upal je, da bo morda na kakšen način le premagal prepreke na poti k medicini. Toda vsi načrti in naporji so bili zaman. Srečnejšega kakor pri železnici, se je počutil kot pastir pod Prisankom. Tu je lahko bral knjige, pogovarjal se s pastirjem Jocom, ki je bil prava zakladnica ljudskih pripovedi ter pisal pesmi in povesti.

Naposled se je le uklonil volji staršev in si poiskal službo pri Južni železnici, ki je tekla čez slovensko ozemlje. Najprej je bil v službi v Litiji, nato v Postojni in Trstu, kjer ga je zatekla prva svetovna vojna. Spričo vojnih razmer so ga prestavili v Gradec, še pred koncem vojne pa je bil znova premeščen v Trst, kjer je ostal vse dotlej, ko je bilo že očitno, da bo po krivični razmejitvi Trst pripadal Italiji. V Jugoslaviji je kot železničar služboval v Sisku, Slatini Radenci in Pragerskem. Zaradi slabega zdravlja, pa tudi odpora do železničarske službe, se je leta 1922 upokojil in se posvetil samo pisateljevanju.

Leta 1941 ga je nemška okupacija zatekla v Mariboru, odkoder so ga kot »Čiča« in nevarnega Slovenca med prvimi pregnali najprej v Vzhodno Srbijo in pozneje na Hrvaško, kjer je nad njim bedelo zlovesče ustaško oko in kjer je pisal sicer nedokončani, vendar ohranjeni dnevnik. V tem času je napisal pesem v grobnici in sicer 25. avgusta 1942 v Turbetu pod Suvoborom. Slutnje smrti, izražene v pesmi, so se kmalu uresničile. Josipu Vandotu je nit življenja pretrgala bomba ob letalskem napadu 11. julija 1944 v Tranjanski Kuti pri Bosanskem Brodu.

Josip Vandot je napisal vrsto lepih mladinskih povesti. Nekatere so prenesli na filmsko platno, ki razveseljuje mladi rod doma in izven naših meja. Toda bil je le dober mladinski pisatelj, zato ni našel zasluženega mesta v nobeni slovenski literarni zgodovini.

(Spomine Josipa Vandota — Iz Maribora v pregnanstvo, objavljamo na 15. in 16. strani)

Balada

Milanu Prežljku v spomin

— V dolini čaka mati me,
bi smel na pot podati se?

Nasmehnil se je komandir:
— Le pojdi, vrni se zvečer...

Vesel, vesel je odhitel,
da mamo bi čimprej objel.

A nad dolino izza skal
zasikal smrtni je rafal.

Zdaj v snegu ustreljen leži:
na snegu rdeče rože-kri.

V beli grozi

Zdaj si nas našla, smrt.
Boš res ostala?

Pregnala nas
iz trhle koč v grapi?
Na vejah v snegu
zopet nam postlala?
Poginemo naj vsi
v ledeni sapi?

Zakaj si sedla
z nami za ognjišče,
da v beli grozi
vsi smo onemeli.
Popelješ nas
v ledeno taborišče?
Uničiš sen,
ki zanj smo krvaveli...

Odgovor njen
je mraz strupen
in ivje,
mrzlo vkovano
v vzdihujoče drevje,
in slap leden,
viseč kakor črepinje
steklene
in zdrobljene
čez pečevje.

Petorica

1
Le redki smo se prebili
po zaledenem kaminu
čez skale
kot plaz zdrseli
po žlebu ledenem
v dolino

Odkakovali smo
kakor brzice
in padali
kakor slapovi
čez skalovite
prepadne stopnice
Na njih se je smrt
polomila —
a mi
ostali smo živi.

2
Živi?
Kdor bi ta hi:
zagledal
blede upadle obraze
blede upadle obraze
in okostenele postave
sence
med sencami mraka
bi mislil
da je srečal mrtvake
oživele
iz stare balade
Gledal bi
in se prekrizal
in želel mir
dušam nesrečnim
sencam
bednim na begu
skozi zasnežene gozdove
jezdce iz davnih balad
jahajoče
v daljne neznane dežele
v odprte grobove.

A mi?
od sreče opiti
od sreče
in vročične radosti
blagrujemo gorske prepade
prepade, ki čeznje kot ptice
z zanesljivimi

razpetimi krili
smo se rešili
v neizmerno naročje
prostosti.
Sele ko smo se v hosti
preštel
smo se zgrozili:
Bilo nas je
kot prstov na roki.

3
Ponoči
smo poslali patroljo
na bojišče
okrog pogorišča
In ko se je ob svitu
vrnila
smo v grozi
onemeli
bledi ko bele hoste
bledi kot sivo jutro
drameče se
s strelji.

4
Up se bori z brezupom.
Smrt ne naveliča se lova
Nad Rutami in Kopajno
preiskala
je gmajno za gmajno
in nas
s psi izsledila.
Up se bori z brezupom.
Kdaj se bo smrt
utrudila?

Smrt ne naveliča se lova
bose in gladne
nas goni
sita
in neutrudljiva
Smrt ne naveliča se lova
tonemo
v snežnih zametih
v snežnih zametih
spimo

prebuja nas
v ledenih oklepih
v ledenih oklepih
bežimo
iščemo zvezo
s kurirji
in se z brezupom
borimo

Smrt ne naveliča se lova
na človeško divjad
sred zametov
poti
do vasi nam zapira
do samotnih koč
dobrih kmetov
Smrt ne naveliča se lova
sita
in neutrudljiva.

5
Gozdovi
v mrtvaških haljah
grozljivi
pošastni strahovi
srhljivi
nas s srečem
steklijo
iz žil
nam sesajo toploto
in se z našim gladom
gostijo.

Spimo
na smrekovih vejah
z eno samo odejo
pokriti
in z mislijo eno s smrtjo:
kako
do vasi se prebiti?
In noge
zavite v cunje
že žre
ozeblina
in mraz

vanje seka razpoke
in v kosti
se zajeda
skrnina.
Čakamo
na komisarjev povratek
če je sploh prišel
do odreda
V srcih
nas gloda slutnja,
da vse
je pokosila zaseda
vse, ki s komisarjem
odšli so,
pa se še niso
vrnili
Jalova
je tolažba, da so se morda
prebili
in da kje kakor mi
ležijo
in žvečijo
smrekove igle
in lubje
drobe
za kosilo
Morda so sneg razkopali
da prišli bi
do maha in trave
pa so pred velim bitjem
kakor mi
povesili glave.

6
Poti do vasi
so zaprte
in kot ure so dolge
minute
Davi v naši bližini
je urila smrt
rekrute.
Zaman sta mitraljezca
strmela
v prazno cev
svojega brenna
in vendar ni
nihče med nami
odmaknil prsta
s petelina
Pa nihče ni meril
na smrt, ki
krog nas je plesala
in slepo
v gozdove pod Kepo
s topovi
za vajo streljala.
Nikamor
se nismo ganili
nismo se iskali
s pogledi
čeprav smo slovo
jemali
na trenutek samo
še čakali
kdaj treba se bo
posloviti
in se z zadnjim nabojem
ubiti.

Ne, ni lahko umreti
A če drugega
ni izhoda
v strelu samomorilskem
kot roža
razcveti se svoboda.
Ležali smo
pod skalo previsno
kot v grobu, ki smo
si ga sami izbrali
Tako smo do mraka
čakali
ko smrt se je v vas
umaknila
A kaj ko z drugačnim
obrazom
z mrazom
med nas
je stopila.
Smrt ima ledeno haljo
in v halji bodal
brez števila
In tudi rože ima
v lase nam jih vpleta
skoz obleko
nam jih v kožo zatika
Morda se nam že nocoj
do srca pripika
Morda...

(Iz »KOROSKE BALADE«)

Pogovori

Očetu-partizanu
in mami...

Vsakdanjost

Zdaj pravita,
da sta že stara
da si želita samo še miru in samote,
ker je vse izgubljeno
ker se sanje ne razcvetajo več
ob ognju objema
in so se upi zadušili
v dimu brezglavega časa.
Vedno znova porečeta
tisto staro, večno živo, frazo:
TAKO JE ŽIVLJENJE —
in že se smehljata zajčkom,
ki grizejo korenje
božata cvetove krompirja na njivi
obračata oči za vremenom
in se sklanjata potnih obrazov nad zemljo,
ki tako pravično rodi
grizljaje za kapljo znojca

Zvečer poišče trudna roka roko
in skozi oba stečejo spomini:
Velika pest se stisne
Po licu spolzi solza
Vzdih žalosti se izviije iz prsi
in že pridemo otroci
Tiho, po prstih prihajamo —
eden za drugim — kakor: SEN
UPOR
in VDANOST

Sen

1.

Smrt je bila prihuljena k zemlji
kakor potuhnjena zver
Krvava zarja je naznanjala
prihod dolge noči
in svetle lučke upanja
so se prižigale
v očeh siromakov, —
ko sta se dva človeka
toliko nasanjala,
da sta hotela postati: oče in mati —
in rodil se je SEN...

2.

Samo besedo imam, oče —
besedo, ki umira kot človek
in skozi zaklenjena usta govorim
Vem, ti moraš molčati
(Človek je lahko
samo enkrat človek —
ali pa nikoli...)
Toda jaz bom govoril
Pel bom
Iz vajinih sanj sem —
in tvoje srce je v meni, m... ti...

Upor

1.

Prišli so in rekli: ni te,
ker te nikoli ni bilo
Zavezali so ti usta,
da bi pozabil svoje ime
V hišo so ti spustili lakoto
in ti kazali obložene mize,
da bi obupal

Ampak ti si čutil
strelice življenja
na loku svojega telesa.
Vedel si,
da je tvoj duh tetiva,
ki s hitrostjo svetlobe
prebije temo,
zato sta lahko spleta z mano
gnezdo v rebrih smrti —
in rodil se je UPOR...

2.

Tako srečna sta,
kadar potrkam na vrata
in vedno vama je nekam nerodno,
ker se ne spomnita
kaj imata v shrambi —
kot da vajin sin mora biti lačen
Jaz pa vaju gledam
Vsak dan bolj vdano se smehljata
in včasih mi s pogledom uideta
nekam daleč, daleč...

Ko se vrneta,
pohitim k vama,
ker se bojim,
da se nekega dne ne bosta vrnila

Potem začutita
kako me stiska v prsih
kako se dviga v meni upor
kako razpihujem v sebi ogenj, —
iskra
med pepelom
na vajinem ognjišču

Vdanost

1.

Ko smo že pluli
z belimi ladjami
proti sončni strani sveta,
so nas neznani viharji
zmetali nazaj
na brezupne obale zla

V grozi smo klicali mrtve
Ampak tako stoično nemi so bili,
tako vznemirljivo porogljivi,
ko smo jim postavljali spomenike,
da nas je postalo strah

Potem so se nekega dne sesuli grobovi —
in iz temne žalosti
se je rodila VDANOST...

2.

Vidim te, oče
kakor list, ki zahrepeni
po zadnjih žarkih sonca
se obračaš k mami

Edina je,
ki ti je ostala zvesta
od tistih dolgih romanj za človekom.

Veš, žene imamo samo ljubezen —
z vso blaznostjo tega sveta zaznamovano
tolikokrat ponižano in razžaljeno
tolikokrat poslano in prodano

Zato znamo biti vdane —
o bog, tako smirno vdane,
kadar nam pada
svetloba mož v naročja
in vzklijejo semena
v dišečih brazdah juter

Takrat možje začutite
moči bogov, oče...
(Skrivnost,
o kateri ti je tolikokrat
šepetala mama)

Epilog

Sizifu bodo spet naložili
tisto prekleto skalo
in nosil jo bo
z molitvijo ali kletvijo vse dotlej,
dokler ne bo postal tako močan,
da se bo rokoval s smrtjo

Potem ne bo sile,
ki bi ga zaustavila,
ne igre, ki bi ga ukanila
Podrl bo piramide bogov
Za vselej bo prebil
lupino zaudarjajoče zemlje
in na daljnih svetovih
bo zaplodil življenje...

Odbornik

Mrzli vetrovi so zapihali, a na drevju je le še
tu in tam ostal kakšen orumenel list, vrhovi gora
pa so že dobili bela pokrivala. Blizala se je prva
partizanska zima. Na to stran hribovja so prišli
tedaj trije partizani, trije terenci: Tomaž, Maks
in Albin. Pol ure nad vasjo, pod veliko skalnato
steno so si uredili bivališče. Tod še ni bilo parti-
zanov. Nihče jih ni videl ko so prišli, nihče ni
vedel za njihovo skrivališče, pa se je v dolini ven-
darle kmalu začutilo, da so tu.

Njihova naloga je bila zdriniti ljudi in jim
pomagati vrniti samozavest, ki jim jo je okupator
upognil s svojo močjo, s selitvami, zapori in stre-
ljanjem. Ljudi naj bi vključili v Osvobodilno
fronto, jih pripravljali za vstop v partizane —
skratka pripravljali naj bi jih za boj z Nemci.

Prve stike so z najzanesljivejšimi navezali že
v nekaj dneh. Potem so previdno tipali dalje. Pot
do vasi jih je vodila prav blizu Klobučarjeve doma-
čije, ki je stala bolj zase. Trdna kmetija, celo
žaga, ki je čepela spodaj v grabnu, je spadala
zraven. In da bi hodili tod varneje, so na svojo
stran hoteli dobiti koga domačih, posebno še, ker
so na Klobučarjevi žagi imeli celo javko. Z gospo-
darjem niso mogli računati, ker se je zaradi nje-
gove pretirane previdnosti celo šušljalo, da je bolj
na nemško stran, čeprav je bil v resnici le na
svojo: skrbeli sta ga kmetija in žaga. Poleg sina
Ludvika, ki je bil še na pol otrok, je imel Klobu-
čar še devetnajstletno hčerko Zinko, o kateri nista
vedela kaj prida. Pri hiši je bil še nekdo — hlapec
Martin, starejši možak.

Tistega sobotnega večera sta Tomaž in Maks
hotela poiskati Martina. Sedela sta nad vasjo in
težko čakala, kdaj se bo stemnilo.

»Od zlomka mrzlo vleče... Tale sapa že kar
po snegu diši,« je pretrgal tišino Tomaž, ki je bil
nekakšen vodja.

Maks se je zganil:

»Sredi novembra smo, pa tak hlad. Fant, pre-
malo smo pripravljani za zimo.«

»Kaj bi. Saj smo le trije,« ga je tolažil Tomaž.

»To ima Albin na skrbi. Poleti bo že drugače.«

Maks ga je nejevoljno pogledal in se obregnil:

»To mi pripoveduješ odkar sem v partizanih.«

»Eh, Maks, prihajajoča zima te mehča in pa
noč.«

»Tudi tile neznani kraji me motijo,« je pritrdil
in dodal Maks.

Tomaž je razumel mlajšega Maksa, zato je mir-
no rekel:

»Vidiš, pred tremi tedni še nisva smela in znala
nikamor. Pa zdaj poglej: marsikje naju že radi
sprejmejo.«

A Maks ga je ustavil:

»Sprejmejo naju že, če radi, je pa drugo vpra-
šanje. Povem ti, da jih v resnici davi strah, da si
komaj upajo spregovoriti. Nemcev se boje kot
samega hudiča, nas pa pomilujejo in gledajo kot
obupane skrivače.«

Tomaž se temu ni preveč čudil, vendar ga je
debelo pogledal in resno pribil:

»Čuden si nocoj, Maks! Kar po pravici povej —
se bojiš iti z menoj?«

»Kakšne pa kvasiš. Če sem rekel tisto prej, sem
pač rekel. A Maks ostane Maks!«

»No, sem mislil,« se je pomiril Tomaž. »Če ne,
pa jo mahniva navzdol.«

»Samo, da bi dobila Martina, starega pa ne bi
bilo dobro srečati.«

»Tudi ta še pride na vrsto, boš videl,« je končal
Tomaž in naglo sta se spustila v dno. Njuni kora-
ki so nekaj časa zvonili po nanešenem prahu ob
potoku, potem je kmalu zarenčal in zalajal Klobu-
čarjev Sultan...

Pred njima so se pokazali obrisi velikega hleva,
pred katerim je gospodaril privezan pes. Zagajal
se je proti njima in razgrajal, da bi ga najraje
ubila.

Tomaž je segel v žep in pridušno klical:

»Sultan — ta, ta... Priden Sultan! Priden...
Na, na primi, meso jel!»

Maks pa je godrnjal v brado:

»Kdo ve, koga je zdaj opozorila ta mrcina
pasia?«

»Maks, odpahni vrata!« mu je tačas siknil
Tomaž, ki je psa s tistim kosom mesa že pomiril.

Bila sta v hlevu.

(Nadaljevanje na 12. in 13. str.)

»Ali kaj vidiš?»

»Vraga vidim, saj nisem sova,« je vznemirjeno vrnil Maks.

Tipala sta naprej. Ob pod so zaropotali udarci in prhanje konj jima je kazalo smer.

»Konji so v hlevu,« se je razveselil Maks. »Rad jih imam. Pod jasli se stisneva, dokler kdo ne pride.«

Maks je prijel Tomaža za roko, potrepal konja, do katerega se je pritihtapil in skrila sta se pod jasli. Zunaj je začel pes spet nekaj cviliti in slišala sta:

»Kaj pa si tako rečal, Sultan? Kaj pa je narobe. Na, na le priden bodi, pa leži. Bom že jaz pogledal.«

Maks je šepetaje vprašal Tomaža:

»Slišiš? Nekdo gre. Imaš pištolo pripravljeno?»

»Molči, imam!« je siknil Tomaž in čakal.

Po hlevu se je razlila luč leščerbe, ki jo je držal v rokah hlapec Martin. Stopil je h konjema in z dlanjo trepljal njuna vratova:

»Saj sem že tu, Pram. Na, Rigo, prestopi se!«

Tomaž je med hrzanjem konj zlezal izpod jasli in se vstopil pred prestrašenega Martina:

»Dober večer, si ti Martin?»

»O, hudirja, kdo pa...«

»Pst! Raje zapahni vrata in privij luč!«

Stari Martin se je urno obrnil in neprestano pogledoval v nepovabljenega gosta:

»No, no, saj slišim. Kdo sta, povejta! Pa kar s pištolo vame!«

Martin se je obrnil in se z lučjo v roki ustavil pred njima:

»Spravita raje tisto nevarno železje. Če iščeta gospodarja ne morem nič pomagati. Klobučarja ni doma!«

Obiskovalca sta bila, kot je bilo videti, s tem zadovoljna in Tomaž je pištolo spravil in poprijel:

»Se dobro, da ga ni. Tebe iščeva. Saj menda veš, kdo sva?»

Martin zdaj ni vedel, kako bi. Nadenj sta prišla s pištolo, nadenj, ki je v službi pri Klobučarju. A kaj mu hočejo, njegova vest je čista. Pa vendar... Radovedno in pričakujoče je potrdil:

»No, kar zdi se mi, da vem. Samo ne vem, zakaj iščeta prav mene, ki nikomur nič nečem?»

»Saj to je tisto Martin, da zdaj ni ravno pravi čas za takole... Nikomur nič nečem, nikomur nič nečem...« je oživel Maks očitujoče, kakor bi bil hlapec kaj kriv, če je bilo tako. »Kaj pa Nemci, Martin, a?»

Tomaž je ustavil prechitevala Maksa in dodal:

»To, to vidiš, Martin, je pravo vprašanje: kaj pa Nemci? O njih menda ne misliš, da nikomur nič nečejo?»

Martin ni bil vaje sam razmišljati, vedno je poslušal druge. A zdaj je bil prepuščen samemu sebi, čeprav mu o Nemcih ne bi bilo težko odgovoriti. Saj ni bil slep. Toda...

»No, ja, hm. Nemci... Močni so, da jim nihče nič ne more, čeprav vidim, da tudi vaju ni preveč strah.«

A Tomaž ga je podučil:

»Ne gre za to, ali je koga strah ali ne, Martin. Važno je le to, kdo je z nami ali proti nam.«

Martin je bil začuden nad tem in kakor da mu je ušlo rekel:

»Kaj bom jaz hlapec! Z nikomer nisem.«

Spet se je vmešal živahni Maks:

»Pa vendar Martin, povej. Kaj se ti zdi: je prav da so Nemci vdrli k nam, da selijo, požigajo in pobijajo?»

Zdaj Martinu ni bilo pretežno odgovoriti, čeprav se je bal:

»Fant — čisto pri korenini si me prijel. Kako naj rečem... Seveda ni prav. A zdaj so tu in — amen!«

Poprijel je Tomaž:

»Takse dedec, pa take besede!«

Martinu je bilo nerodno:

»Ja, lejta, takale je. Nerčci so močni. In zdaj — pravijo so že v Moskvi. Tudi gospodar tako pravi... Pa kaj česnam. V hišo moram, da ne bo kaj narobe.«

A Tomaž ga je zadržal:

»Le malo še počakaj, Martin... Ko te takole gledam in poslušam, si mi kar všeč, četudi nimaš prav. Res so Nemci zdaj tu, zmerom pa ne bodo. To si dobro zapomni, pa Klobučar tudi...«

No, sicer pa premisli to reč. Spet se bova oglašila.

Martin je nekaj zagodrnjal, a ga nista razumela. Potem je rekel:

»Zdaj pa le pojdiva, dolgo se že mudim.«

Tomaž in Maks sta bila že pri vratih, ko mu je Tomaž stisnil v roke neki papir.

»Pa molči o našem srečanju,« sta še pošepnila in zginila.

Martin je ostal sredi hleva, kimal in se zagledal v papir. Bil je »Slovenski poročevalec«. Počasi je zlogoval...

Takšna in podobna so bila prva srečanja. Nikoli niso vedeli, na kaj bodo naleteli. Bo njihova beseda padla na plodna tla, ali pa se bo odbila od strahu, ki so ga med ljudi s svojimi zločini sejali okupatorji. Včasih se je strah sprevrgel celo v sovrašтво, to pa v izdajo. Takrat so si pot v prostost, v svoj gozd morali utirati z orožjem. Od tam pa so se spet vračali k ljudem prepričevati, bodriti, oživljati zavest. Vprašanje: ali boš ti stal ob strani? je bilo postavljeno vsakomur — tudi Martinu.

Ta je imel dovolj časa, da je na samem premislil Tomaževe in Maksove besede; iskal je resnico v tistem papirju.

In ko sta se terenca spet oglašila, je bil odgovor v njem dognan bolj, kot si je sam mislil. Le eno mu še ni dalo miru.

Tisti večer so že delj časa govorili v zariglanem hlevu a še vedno ni bil na čistem o sebi. Zato je kar vprašal:

»Prav, fanta. A povejta, zakaj sta se lotila prav mene? Zakaj prihajata vedno, ko je gospodar z doma? Kaj morem jaz, hlapec? Gospodarja se lotita! Jaz tako nimam besede.«

Tomaž je hitro opazil, kaj trapi Martina. Že tolikokrat jima je rekel, da je le hlapec.

»Viš, Martin, časi se spreminjajo. Kje je zapisano, da smejo imeti besedo samo gospodarji? Glej, mi se borimo za dvojce: s svoje zemlje hočemo pregnati Nemce, hkrati pa priboriti enake pravice vsem. Vidiš, midva sva delavca. In takšnih kakor si ti in midva je v partizanih še dosti, največ!«

Martin je debelo pogledal in skoraj prestrašeno vprašal:

»Mi pravita to zato, da bi šel z vama? Eh, da, mogoče bi me nazadnje še pregovorila, pa sem že prestar in prenaroden za potikanje po gozdu.«

Tomaž in Maks sta se zadovoljno spogledala in Tomaž je nadaljeval:

»Ne, ne Martin, nič takega nimam v mislih. Prišla sva te le vprašat, če si vso stvar kaj premislil.«

»Kakopak, tisto pa sem,« je urno odvrnil Martin, »samo ne vem, čemu vam bo to, če vam ne morem pomagati. Hudo nevarne reči ste se lotili. Koliko pa vas pravzaprav je?»

»Veliko nas res še ni,« je priznal Maks.

»Vidiš, dosti tvegate,« je gnal svoje Martin.

Tomaž pa se ni dal:

»To je res, a vedeti moraš, da nas je vsak dan več. In ljudje so z nami. Prav povsod.«

Poprijel je še Maks:

»Prej si nekaj govoril o pomaganju. Kaj ne hodiš z vozom skoraj vsak dan na žago?»

Martin je smeje pokazal skrbnaste čeljusti:

»Vidim, da sta dobro poučena. A kaj vama ne gre v račun gospodarjeva žaga in moja vožnja?»

Zdaj mu je bilo treba reči.

»Žaga leži v grapi in je za nas na pripravnem kraju.«

»In kaj imam jaz s tem opraviti?« je bil radoveden Martin.

»Če bi hotel, bi lahko tu pa tam pripeljal za nas na žago kakšno stvar.«

»Kaj pa in od kod,« je bil Martin videti pripravljen.

»Praviš, da bi?« se je razveselil Tomaž.

»No, nisem rekel ja,« se je zadrževal Martin, »a tudi ne rečem, da se spotoma ne bi dalo kaj naložiti.«

Maks se ni mogel zadržati, da ga ne bi pohvalil:

»Strela, Martin, vedno sem pravil, da si dedec in pol!«

Tomaž pa ga je že podučeval:

»To prevažanje, veš, ne bo ravno nevarno,« je rekel, da ga ne bi prestrašil. »Previden pa boš moral biti. Če bi te zalotili Nemci — saj veš, kaj imam v mislih?«

Zdaj se je Martin močno izkazal:

»Če se vidva, ki sta mlada ne treseta za življenje, se tudi jaz ne bom.«

Tomaž mu je po takem odgovoru zabičal takole:

»Korenina si, Martin. Poslušaj: nikoli več ni treba vprašati odkod bo prišlo, kar boš vozil. Povem ti le to, da bo največkrat hrana, včasih kakšni papirji in zdravila. Puščaj boš vse na žagi. Od tam bomo že mi znosili. Ti je prav?»

Martin je zvesto poslušal in potrdil:

»Vi že veste, kako je treba. Moja skrb bo prevažanje!«

»Tako je,« je rekel Tomaž. »In to se razume — niti besedice nikomur!«

Pri zadnjih besedah je bilo zunaj slišati dobri-kajoče Sultanovo cviljenje.

Maks se je prvi ozrl:

»Pst — kaj je to?»

Martin je plašno pogledal in svetoval:

»Skrijta se, fanta. Nekdo domačih se mota pri vratih.«

Fanta sta stopila v kot za konji, ko je nekdo že tresel vrata. Slišati je bilo jezen ženski glas:

»Kako pa, da se ne odpre?»

Martin je zdaj vedel kdo je in nervozno siknil:

»Domača hči je, Zinka. Odpreti bo treba.«

Terenca nista mogla nič odgovoriti, ker je dekle pred vrati klicalo:

»Martin, odpril!»

Martin je res nerodno odprl, a Zinka, ki je vstopila je hotela vedeti:

»Kaj pa počenjaš? Od kdaj se pa zapiraš?»

»Eh, ko sem šaril okoli živine se je menda samo zapahnilo.«

»V hišo pojdi, Martin!« mu je velico dekle, ki je stopilo k Vrancu in ga začelo trepljati po vratu.

»So oče že doma?« je vprašal Martin.

»Ne, nekam dolgo jih ni. Vsak čas bo policij-ska.«

Maksa pa je tam v kotu mučilo in ko se ni mogel več zadržati, je med Martinovim odgovorom kihnil.

Martin je prestrašeno pogledal kaj bo, Zinka pa je še bolj radovedno vprašala:

»Kaj pa je to?»

Terenca sta prišla bliže. »Saj imaš v hlevu tuje ljudi. Kdo pa sta ta dva?»

»Eh, znanca. Iz mojih krajev. Brez posla sta, pa...«

Tako je hotel Martin pred domačo hčerjo skriti svoja nova prijatelja. S tem pa je pospešil tisto, kar se je imelo zgoditi.

Dekle namreč ni prezrlo rdečih zvezd na kapah, ki jih terenca nista hotela skriti. Zinka je že nekaj časa čutila, da nekatere njene prijateljice pred njo nekaj skrivajo. Čutila je, da je tega krivo očetovo čudno obnašanje...

Tomaž in Maks sta ji še ta večer zaupala in ona se je potrudila, da bo s svojim delom pokazala, kakšna je. Čeprav v začetku še ni vedela natančno kod in kaj prevaža Martin, se mu pred njo ni bilo treba skrivati. Kadar je ob nenavadnem času zapregel, je celo sama našla zanj kakšen izgovor. Martin je zdaj dostikrat vozil na žago, pod Dornikovim kozolcem kaj priložil in zapeljal v grapo...

Življenje v vasi pa je na videz teklo svojo pot. Le zvečer so ljudje tu in tam stikali glave in šepetali. Pod Dornikovim kozolcem je bilo vsak terek in petek videti temne postave. In kadarkoli je Martin vozil proti žagi, nikoli ni bil prazen.

Partizani nad vasjo so narastli v četo in tudi Klobučarjeva Zinka se je začela zgubljati z doma. Pred očetom se je moralo skrivati, a mali brat Ludvik je kmalu postal kurir. Ni ga bilo boljšega in hitrejšega.

S Tomaževo pomočjo so v vasi ustanovili odbor, Odbor OF. In v Klobučarjevi lopi, ki je tako pripravo čepela pod obraščenim robom so bili tajni sestanki.

Nekega meglenega jutra je nad vasjo zaregljalo. Prvič tako blizu. Spet je zaropotalo.

Zinka, ki je bila ta čas pred hišo, je zaskrbljeno ugotovila:

»To je v Mecesnovcu! Pa kako pokajo, jaz pa sama!«

Ves ta čas je preživela v strahu, ko je zasopljeno in izgubljenih oči pritekel Ludvik in zinil:

»Zinka — Martin!«

»Kaj je. Kaj Martin.«

Ludvik je šlo na jok in komaj je povedal:

»Oh, Zinka, Martin je mrtev!«

Zinka je prebledela in se komaj obdržala na nogah:

»Fant, kaj govoriš, kaj je?»

»Zdravila so našli pri njem. Nad Dolinarjevim mlinom leži!«

Oba sta bila iz sebe. Skrb za četo, za terence je bila velika. Zdaj pa ta negotovost in Martin. Ni mogla verjeti

»Kje si to zvedel?»

»Sam sem videl... Ali jih slišiš. Na kamijonih so. Zdaj se vračajo.«

»Ubogi Martin, kaj bo zdaj!... Ali kaj veš kako je bilo?»

»Peljal je proti žagi. Izza mlina so stopili Nemci in ga ustavili. Vse so preiskali. Med hlodi so

našli zdravila. Hoteli so zvedeti odkod in kam vozi ...

»Je kaj povedal?« je naglo dahnila Zinka.
»Nič, nič niso spravili iz njega. Tepli so ga kakor živino — pa je bil tiho ... Potlej so ga postavili ob cesto in — ... oh.«

Naprej ni mogel več povedati. Naslonil se je na mizo in zabljal ...

Zinka je tudi brisala oči, zrla v neko nedoločeno točko in zlogovala:

»Uboji človek! Pa prav njega je moralo doleteti ... Ludvik ... je še kdo mrtev ali ranjen?«

»Za nikogar ne vem. Samo Martin. In nekaj Nemcev ...«

Fantič je bil čisto iz sebe, Zinka pa je skrbelo:

»Le kaj bodo rekli oče? ... Kaj če pridejo zdaj Nemci in drugače, kot dozdaj? Ludvik, če bo kaj narobe, bova ušla k partizanom!«

Zdaj pa je po zadnjem vežnem oknu rahlo zapopotalo. Oba preplašeno gledata, a ker spet zaropota Zinka odpre okno. Kljub prihajajočem mraku presenečena spozna obiskovalca.

»Tomaž, ti?« se ga je razveselila in prestrašila hkrati.

Fant je zlezal v kuhinjo in komaj govoril:

»Zinka, spravi me nekam. Pomoči sem potreben!«

»Ojoj, saj si ves krvav,« se je ustrašila. »Sem sedil!«

Desnica mu je nemočna in krvava bingljala ob telesu.

»Ranjen?! ... Hudo? Kam?«

»Poskusita me obvezati ... Zelo krvavim. Kost je zadeta!«

Tomaž je bil že precej oslabil. A Zinka se je ojunčila in ga začela hitro slati.

»Ludvik, daj žganje in obveze ... Pa okno zagnj ... Ti je slabo, Tomaž?«

Ludvik je prinesel obveze in se bal:

»Zdaj manjka samo še očeta!«

»Molči in raje pomagaj ... Primi, da zavežem ...«

Ko je bilo to opravljeno in je po popitem žganju Tomaž prišel malo k sebi, ga je bilo treba skriti.

A kam.

»V hlev ali na seno,« je predlagal Ludvik.

»Ne, če bodo iskali, bodo tam najprej ... V kaščo ga raje peljiva. Med vreče in ropotijo ...«

»Tomaž, poskusi vstati. No, tako, saj bo šlo.«

Zunaj je zaropotal voz, ki se je ustavil.

»Oježeš! Oče! Tomaž, tu za vrata se stisni in malo potprij!«

»Poglej,« je pokazal na tla Ludvik, »kri na tleh. Oče bodo takoj vedeli.«

»Pobrisala bom!«

Stari je že robantil pred hišo in njegovi koraki se bližajo skozi vežo.

»Oče so že tu. Brisati ne utegneš več!«

»Ludvik, pogledj, urezala se bom!«

Z nožem, ki je bil na mizi, je stisnjenih zob potegnila po prstu, da je zasklelo.

»Ah! Rekla bova, da je kri od tega ... Psst ...«

Klobučar je vstopil razkurjen in razdražen. Očitno je bil o hlapčevi smrti poučen. Jezno je pogledoval otroka in zavpil:

»No, zdaj pa smo, kjer smo ... Kaj pa zijata tako? Ze vesta, kako je z Martinom?«

»Ve!« sta dahnila hkrati.

»Prekleta! De se je s takimi rečmi ukvarjal! Na mojo hišo spravi tako prekletstvo! Le kaj bodo rekli Nemci?«

Otroka pa sta bila ogorčena:

»Oče ... Kakšno prekletstvo? Sramota je, da tako govorite o njem.«

»Kaaaj?« je grozeče zategnil Klobučar.

Hčerki in sinu pa je šlo na jok:

»Martin je bil dober človek. In trden!«

Ko je videl razburjena otroka, se je malce unesel.

»Dobrota pa taka! ... Kaj pa ta kri po tleh pomeni?«

Zinka je hitro dvignila kazalec:

»Oh, tale moj prst ...«

Ludvik pa je dodal:

»Ko je rezala kruh, ji je spodrsnil nož.«

Tomaž za vrati se je stežka premagoval. Meglilo se mu je pred očmi in komaj je še vedel, kje je.

»Pa bi bolj pazila,« je karal Klobučar. »Bleda si ko stena.«

Za vrati je zaropotalo. Tomaž se je zrušil in udaril ob les. Trije pari oči so se obrnili vanj. Najbolj je skočil oče:

»Kaj pa je to ... O, hudiča! In obvezan, s pištolo! Nesrečna otroka!«

Zinka je med tem že priskočila:

»Ti je slabo, Tomaž?«

»Stran deklina!« je odsekal stari.

»Ne grem!«

»Tak tako sta mi jo zagodla, malopridneža! In za mojim hrbtom!« je robantil oče.

Zinka pa se je zdaj odkrito zavzela:

»Oče! Usmilite se ranjenca! Naš človek je!«

»Povej, kdo si?« se je z globokim glasom gospodar obrnil k Tomažu. A namesto njega je odgovoril Ludvik:

»Partizan je.«

»To si lahko mislim!«

»Pomagati mu moramo, skriti ga. Hudo je zdelan!«

»Zinka, ne nori! Z življenjem se igraš! Pobriši kri! Pa dobro pobriši! ... Ti v kotu pa takoj ven in ne zapeljuj mi otrok!«

»Ne kričite!« je bila Zinka vse odločnejša in pokazala rdeče madeže.

Klobučar je glas sicer stišal, a še vedno zahteval:

»Ven, sem rekel! Ali ni zadosti Martin?«

»Oče!«

Klobučar pa je še vedno grozeče kazal z roko:

»Stran sem rekel!«

Tomaž je slaboten slonel v kotu, ob njem pa otroka.

»Oče, če bo šel on, greva še midva!«

»Kaj?« je spet zdvijal Klobučar. Bil je kot huda ura.

Zunaj je bilo čutiti avto, ki se je s spuščajočim glasom ustavljal. Sultan je zarenčal in se z laježem začel zaganjati.

V kuhinji je bila na mah tišina.

»Nemci!« Oba — sin in hči sta izrekla naenkrat.

Klobučar je prepaden in odprtih ust obstal. Prebodo ga je: »Zdaj me imajo. Kaj naj storim? Ne bodo mi verjeli, da nimam nič zraven. Kam so me pripeljali otroci! Zaradi Martina bodo brskali. In zdaj še to! Proketo! ...«

»Oče, ranjenca moramo rešiti! Slovenec je, kakor mi!«

Lajež zunaj ne potihne. Zdaj je počilo. Pes je zavilil in umolknil. Cutiti je le še nemške glasove.

Ludvik je planil:

»Sultana so ustrelili. Nedolžnega psa!«

»Oče, zdaj gre za nas vse, za življenje, za hišo! Pomagajte!«

Klobučar se je treznil. Tako je bilo in nič drugače. Če bo kar stal in gledal je konec, vsega bo konec. V njem se je močno zganelo:

»Zinka, primi ga za nogo! Urno! Ti pa odpri peč!«

Ranjenca so zmašili v peč in odprtino založili s hosto, ki je bila pripravljena tam, da bi podkurili ... »Oče,« sta se zahvaljevala otroka.

Komaj so posedli za mizo, so že priropotali Nemci:

»Heil Hitler! Vsak naj ostane, kjer je! Preiskali bomo hišo! Schnell! ...«

A Tomaža ali kaj drugega, niso našli. Zasliševali so jih zastran Martina. Klobučar res ni nič vedel in ker jim je bilo znano, da jih ne sovraži, so ga pustili. Otroka pa sta se delala nevedna ...

Po teh dogodkih je šel Klobučar vase. Ranjenca ni spodil od hiše. Dovolil je Zinki, da ga je skrila v kašči in zanj skrbela, vedel pa ni, da ga je o vsem delu in dogodkih tudi obveščala, Ludvik pa je nosil pošto ...

Ze tretji teden je bil Tomaž pri Klobučarjevih.

Zinka je postala tajnica odbora, a oče tega ni smel vedeti. In prav ko je bila spet v kašči pri Tomažu, je prišel tudi oče:

»Kako je?« ga je vprašal udružano.

»Kar gre, oče Klobučar,« se je smeje zahvalil Tomaž.

»Si se zlizal?«

»Sem, z vašo pomočjo. Saj mi ni všeč, da sem moral biti tako dolgo v napoto, a kaj hočemo ... Nemci še kaj pridejo?«

»Včasih že. Postrežem jim z žganjem, pa gredo. A povem ti — imeti pod streho dve vojski, nak, ni šala!«

»Saj bom kmalu šel,« je pristavil Tomaž.

»No, z jezika si mi vzel ... Kdaj misliš oditi?«

»Oče, saj je še slab,« je bilo hudo Zinki. Klobučar pa se ni dal motiti:

»Dekle, ti še vedno ne veš, kako je nevarno. Še so Nemci oblast in to je zame dosti.«

»Zame pa so samo golazen!« je usekala Zinka.

»Zinka, kar pusti, oba imata po svoje prav ... Oče, kar nocoj pojdem!« se je umešal Tomaž.

Zinka se je ustrašila, pogledovala zdaj očeta, zdaj fanta.

»Saj še ne zmoreš poti.«

»Če pravi, jo bo že,« jo je ustavil oče. »Pripravi mu popotnico ... Tebi fant pa tole: s takimi stvarmi ne maram imeti več posla. Odslej nas pusti — ti in tvoja družina — pri miru! Mene, dekle, sina in našo hišo. Nobena reč me ne briga več. Pa srečno!«

»Toda, Klobučar ...«

»Nič več ... še to: da bi jaz koga izdal, se pa ne boj!« in je odšel.

Odšel je tudi Tomaž, kajti vsako prepričevanje je bilo odveč.

Zinka in Ludvik pa sta bila drugačnega mnjenja ...

Spet je minil teden. Tiste temne noči je Klobučarjeva lopa pod obronkom spet sprejemala skrivnostne goste. Člani odbora so prihajali drug za drugim, potihno in oprezno. Sedem odbornikov, sedem postav.

Osme, zahrbtnje, ni videl nihče. Ta je čepela nekaj stran in tiho šela:

»Trije so že notri, zdaj prihaja četrti, zdaj peti, šesti, sedmi ...«

Iz grmovja se odtrga senca in se zgubi proti vasi.

Cez čas se vrača z dvajsetimi drugimi. V luninem svitu se zableščijo cevi.

Zvenk orožja ob kamen je vznemiril šepetajoče odbornike v lopi.

»Ven, pri drugi luknji ven!« je siknil nekdo.

Med rezgetanjem brzostrelk so se pomešali ostri »halt« in »Hände hoch!«

A kdo bo poslušal, če gre za življenje in smrt. Šest postav se je kakor preplašena divjad vsulo ven pri odbitem pažu in se zgubilo v temi. Sedma se je reševala pri sprednjem vhodu in tam obležala.

»Ušli so, hudiči!« je klet po pijači smrdeči Klobučarjev sosed Rebersček.

Nemci so posvetili z baterijami. Nekaj so našli:

»Hier liegt jemand! Rebersček, kdo je?«

Pijani izdajalec jo pogleda in se prestraši.

»Zenska! Zinka, Klobučarjeva Zinka! ... Fuf, prav ji je lisici. Zdaj ima,« je trobežljaj pijano.

»Kaj pa se pajdaži z »banditi!«

Vendar ga je znotraj nekaj peklo ...

Ni bilo dovolj, da je padla Zinka. Tudi starega so odvele. Tokrat so ga ostro prijeli, ga pretepli in mučili. A so ga potem spustili, ker ni nič vedel.

Tisto malo pa je zamolčal ...

Vrnil se je domov. Trd in teman je preboleval hčerino smrt. Gospodarstvo je pustil v nemar.

Opravljal ga je Ludvik — kakor je fant vedel in znal. On pa je le posedal in vrtal za izdajalcem.

Vse ljudi v vasi je premislil, vsakemu posebej je vrtal v dušo, a krivca ni mogel izvrtati ...

Preklinjal je Nemce in preklinjal partizane. Ljudje so začeli šušljati, da je celo sam kriv hčerino smrti. Bil je osamljen.

(Nadaljevanje na 14. str.)



Ko pa se je najhujša bolečina poglobila, je začel treznejše premišljevat...

Tomaž ga je že večkrat hotel obiskati, a ni dal do sebe. Tega večera pa se je okorajšil Ludvik:

»Oče, boste hudi, če nekaj povem?«

Stari se je komaj za spoznanje premaknil.

»Tomaž je zunaj. Lahko vstopi?«

Klobučar je dvignil oči, vzdihnil in bolj dahniti kot izgovoril v pričakujočega Ludvika:

»Pa naj pride.«

Potem sta bila sama. Klobučarju je bilo čudno pri srečanju, vendar je priznal:

»Ves čas mi je bilo, kot da te čakam.«

»Rad bi vam povedal...«

A gospodar Tomažu ni pustil v besedo. Preveč se je nabralo v njem. In zdaj, ko je že začel, je nadaljeval:

»Potrpi, Tomaž... Najprej bi ti jaz rad nekaj povedal... Glej, za plačilo te prosim. Enkrat sem ti bil pomagal. Zdaj pomagaj ti meni. Pomoči sem potreben.«

»Povejte, kaj vas teži?«

»Dokler ne najdem izdajalca, ne bom miren. Pomagaj mi ga poiskati!«

»Prav za to sem prišel. Saj vam že pomagam. Vsi vam pomagamo. Saj Zinka ni bila samo vaša, bila je tudi naša in no... Toda nekaj mi morate obljubiti: ko ga najdemo, ga bo sodilo naše sodišče, ne vi... Velja?«

Klobučar je prizadeto gledal sobesednika, a nerad bi se odrekel maščevanju. Vendar je pristavil:

»Če ga dobite, ga sodite kakor bi ga jaz. Samo da pridem enkrat na čisto s tem!«

»Klobučar, še nočoj si bosta pogledala v oči. Pojdiva!...«

In sta šla. Na njihovo žago.

»Tak ti si bil, Rebersček! Sosed, mi je ubil hčer!... O, kako, da nisem preje pomisli na te! Toda — sosed!« Ni mogel verjeti Klobučar svojim očem.

»In koliko si dobil, ti Judež?«

»Toliko, da je lahko vsak dan pijan,« je odsekal Tomaž. »Poglejte ga, kako se ziblje.«

Odpeljali so ga...

Klobučar pa je našel svoj mir...

In tudi on je zdaj našel pravi odgovor na tisto: z nami ali proti nam.

Tako je stari Klobučar, ko je dvakrat v njegovi hiši tekla uporna kri našel pot v odbor. Najprej ga je prignala želja po maščevanju, a bolj ko je gledal, bolj ko je poslušal, bližje so mu postajale Tomaževe besede in besede odbornikov. Vedno bolj je spoznaval v njih lastne misli, ki jih je od Zinkine smrti sem prikrival celo samemu sebi...

Tekli so meseci, celo leto se je obrnilo in prišel je dan, ko je stari Klobučar zamenjal v odboru mrtvo Zinko. Vse omahovanje je bilo samo še bled spomin in vsi po vrsti so rekli:

»Ta bo pravil! Naj bo odbornik.«

Mile Pavlin

Kaj je to usoda

»Zdaj pa na pot, fantje. Pohiteti bomo morali, če hočemo opraviti vse kar smo si zadali. Čimprej smo nazaj v hribih, bolj bo...« je rekel Rok, črnolasec z drobnimi brčicami.

In so šli. Stirje so bili. Rok od varnostno-obveščevalne službe, Miha iz vojaške obveščevalne točke, član rajonskega odbora Osvobodilne fronte Nace in mladinski aktivist France, droban študent z zlatimi očali na nosu. Hitro so se spuščali v dolino, gozda je brž zmanjkalo in znašli so se med vinogradi. Ponekod je bila zemlja še zmrznjena, toda že je dišalo po pomladi in jug je podil po temnomodrem nočnem nebu redke oblake.

Včasih je Rok vzel v roke brzostrelko in s prstom na petelinu začel hoditi po mačje oprežno in počasi. Tedaj so ga posnemali tudi drugi. Vedeli so, da je Rok domačin in da pozna vsak grm, vsako drevo, vsako hišo in vsakega človeka daleč naokoli. Pozna tudi belogardiste, zdaj domobranci, njihove navade in pota. Saj so bili med njimi skoraj vsi njegovi sosede in sošolci, s katerimi je skupaj trgal hlače na klopih majhne vaške šole.

Izogibali so se poti in meja, koračili so po polju, saj je bilo tam, sredi njiv, najbolj varno. Skoraj vso pot nihče ni spregovoril niti besedice. Vsakega je na tihem glodala skrb, kaj bo, če jih

opazijo ali zaslišijo. Zlahka bi jim odrezali pot za umik, ostali bi sredi ravnine, med Sentjernejem, Krko, Dobravo in drugimi nevarnimi kraji, kjer bodo težko našli skrišališče in še teže človeka, ki bi jih skril v hišo. Redki zaupniki po vaseh so bili prestrašeni kot le kaj, saj se z domobranci ni bilo šaliti. Če so zvedeli za koga, da ima zvezo s partizani, je bilo brž po njem. V samotni je odjeknil strel ali se je zablikal nož in zjutraj so svojci odpeljali krvavo truplo na pokopališče, kjer so ga brez pogrebcev zakopali v zmrzlo zemljo. Le redki so imeli tako srečo, da so jih izročili Nemcem, nakar so jih ti poslali v taborišče, kjer so imeli vsaj upanje, da bodo ostali živi.

Kako čudno se je vse skupaj zasukalo, je premišljeval Rok. Pred dvema letoma takle čas so bile vse vasi naše, kdor je še dvomil, se je pogreznil sam vase in morda skrivaj kje potarnal nad čudnimi časi, ko prihajajo iz mest nekakšni študentje in hujskajo ljudstvo proti Italijanom, kmetje pa ne smejo prodajati kar bi hoteli. Potem je prišla pomlad, prišlo poletje, Gorjanci so oživel. Sli smo se oblast, marsikaj smo napravili narobe, ker smo si bili v svesti svoje moči. Toda kot vedno v takih primerih smo s tem nekaj ljudi odvrnili od sebe. Tudi pobili smo jih precej brez potrebe ali pa nismo ljudem zadosti pojasnili, zakaj smo jih. Premalo je bilo, če smo jih imenovali izdajalce. Drugje spet se ljudje niso zavedali surovosti vojne časa, ko padajo glave za reči, za katere v miru plašča majhno kazen.

Tudi jaz sem jih nekaj, je spet pomislil Rok in se začel spominjati vsakega posameznika. Tega bi še zdaj, toda vrag ve, ali bi ga tudi čez leto ali dve. Po vojni bi se zmazal samo z nekaj let zavora, toda zdaj nimamo zavora. Tega pa ne bi, naj bi delal kar je hotel... Naj bi prekupeval z vojniki za tobak, če že ne more brez njega. Naj bi nosila češnje v mesto in kupovala otrokom to ali ono, če že ne more drugače. Toda ti ljudje so kršili naš partizanski zakon in podpirali okupatorja! Kaj zato, češnje, tobak in človeško življenje? Nikoli se ne bomo več oprali zaradi takih reči in tudi jaz se ne bom...

Ljudje so začeli negodovati in najbolj glasni so spet plačali z glavo svoje besede. Iz župnišč pa so začeli teči potočki šepetanja, češ, saj smo vam pravili, pa nam niste verjeli. Zdaj delajo tako, ko jih še nikjer nič ni, kaj bo šele, če pridejo na oblast in bo tako kot je v Rusiji.

Potem je prišla italijanska ofenziva kot huda ura. Naši voditelji so se poskrili, mi pa smo tavali prepuščeni samim sebi. Eni so se skrili doma, drugi so stradali po gozdovih, da se jim je že bledlo. Najbolj pametni so jo pobrali na Hrvaško in marsikdo je mislil, da je v naši dolini vse zgubljeno. Mnogi fantje so hoteli z nami, pa smo se jih branili, padle so ostre besede češ da nimamo ne orožja in ne hrane, pa še skriti se nimamo kam. Padla je tudi grožnja, da bomo streljali, če se ne vrnejo. In fantje so odšli, obupani in razočarani, pa tudi jezni na nas. Saj smo sami potrdili vse tisto, kar so govorili o nas prišepetovalci iz župnišč.

Ofenziva je minula, nekatere so ujeli, drugi pa so ostali. Ko smo se vrnili, so nas po vaseh sprejemali sovražno. Tisti fantje, ki so nekoč hoteli k partizanom, so nosili okupatorjeve puške. Nekateri prisiljeni, drugi zapeljani, le redki iz prepričanja. Zdaj so bili nekateri naši naravnost veseli, da imajo kje izkazovati svojo zavednost. Kri je kanila med nekdanje sosede, prijatelje, sovaščane in tudi med sorodnike, celo med brate. Sovraštvo pa je prekipelo na obeh straneh. Kmalu se nisi smel več prikazati v vasi, le redki so nam ostali zvesti. Časopisje je bilo polno zgodb o naših grozovitostih in neke so pisali tudi o meni, Roku, krvniku, morilcu, pokvarjencu. Brata so mi ubili za prazen nič sorodniki tistih, ki sem jih pobil jaz prav tako za prazen nič, starega poslali v internacijo, kjer je skoraj umrl, hišo oropali. Za povračilo sem jaz naredil pri celi vrsti ljudi revkizicijo, da so ostali prazni hlevi in prazne kašče.

Potem je Italija kapitulirala. Večina belogardistov nam je ušla k Nemcem, nekatere smo zajeli. Potuhnjeno so nas gledali, ko smo jih zasliševali, nihče ni hotel nič vedeti.

Spomnil se je, kako je trpel, ker mu niso dovolili, da bi jih vse po vrsti pobil. Poslali so jih v brigado. Začela se je nemška ofenziva in razen enega ali dveh se vsi ušli. Zdaj so domobranci in spet postajajo objestni. Ponoči so jih polne vasi, postavljajo zasede, pobijajo, potem pa izginejo. Nihče izmed domačinov noče nič vedeti o njih, skrivaj pa jih obveščajo o vsakem koraku sumljivih, o vsakem šumu ponoči...

Ustavil se je in poslušal. Nenadoma ga je spadel divji strah. Tako tiho je bilo vsepovsod, niti

psi niso več lajali. Če bi bil sam, bi se nemudoma obrnil in tekla nazaj, potem pa poročal, da ni mogel k zaupnikom, ker je zvedel, da je v vasi zaseda. Toda za njim so še trije in eden bi prav gotovo kje kaj zinil. Njega bi klicali na zagovor, dobil bi črno piko. Kdaj kasneje bi ga premestili kam drugam ali poslali za kazen v kako brigado, kjer bi stradal in pasel uši. Tu, na rajonu, je vsoeno boljše. Visoko v hribih, v kaki zidanici, piti se dobi in jesti, nevarno tudi ni preveč...

Premagal je strah in zakoračil dalje. Kmalu bodo na cilju. Razšli se bodo med hlevi, skednji, hišami in svinjaki, vsak na svojo stran in vsak k nekemu. Vsak taji, kam gre, toda vsi vedo, saj so v vasi samo štirje, kamor greš lahko in vsi jih poznajo.

»Tule se dobimo, ko opravimo. Samo hitro fantje, nevarno je. Zakaj bi se izpostavljali brez potrebe, če je že tako,« je spregovoril Rok in ne da bi čakal izginil v temo, ki je bila v vasi bolj gosta kot zunaj na polju.

Našel je hišo, ki jo je iskal, potrkal na okno, za katerim je spala Micka, njegova nekdanja ljubica. Sprla sta se že pred vojno, potem pa sta se znova srečala pri delu za partizane. Malo je še bila jezna nanj, zvedel je, da se je kmalu zatem ko sta se sprla omožila. Zdaj je njen mož v internaciji, ona pa sama doma s tremi otroci. Velikokrat jo je že nagovarjal, da bi se mu vdala, pa je bila trdna. Sele počasi je začela omahovati, dokler ni privolila. Prav za nočjo...

Toda kaj je to? V hiši je luč, vidi se skozi priprta vrata, ki držijo iz kamre, kjer spi. Kdo neki je pri njej tako pozno? Obšel je hišo in pogledal skozi okenske križe. Kar vrglo ga je nazaj. Polna hiša domobrancev in med njimi bledikast dolgin, ki se suče okoli Micke. Njen mož. Kdaj se je le vrnil iz internacije in kako mu je uspelo tako hitro postati domobranec. Saj je še pred tednom dni Micka kazala njegovo pismo od nekod iz Italije, staro komaj nekaj dni?

Zdaj sem kaj ne smem nikoli več, je pomislil. Zdaj jo bo vpregel v svoj voz, povedala mu bo vse o njem, se zlagala, kako jo je nameraval posiliti ali kaj podobnega. Še več, povedala mu bo vse kar ji je izblebetal prepričan da je za trdno na partizanski strani kot zaupni osebi. Saj je bila ena izmed njegovih najboljših moči. Brž odtod, dokler še ni prepozno! Dokler nas niso še začutili. Najbrž niso tako neumni da ne bi imeli zunaj straž ali patrolje, tako kot smo navadno mi. Poiskati moram še druge tri in jim povedati, da so oni v vasi...

Hitro se je smukal okoli vogalov. Našel je Franceta kjer ga je iskal, brezskrbno je v temi šepetal z dekletom in pil iz litra na peči.

»Saj je vas velika in ne bodo nas tako hitro našli,« se je izgovarjal. Toda že so pred hišo zatopotali koraki in komaj sta še utegnili skočiti skozi zadnja vrata iz hiše. Nista še bila za vogalom, že sta zaslišala razbijanje po vratih.

»Mar hudiči vedo, kje sem bil?« je dejal France in začel siliti, da bi šla na zborna mesto.

»Onadva bosta že prišla za nama, saj menda nista gluha,« je silil. Rok je okleval. Moral bi ju obvestiti. Prav tako kot bi on in kot je France sta neke na toplem in pri skledi ali steklenici, vmes pa opravljata svojo nalogo. Prav tedaj je zadržala sredi vasi brzostrelka, hip zatem pa sta zaslišala kričanje. Po vasi so začele begati temne sence. Ne da bi rekla besedo, sta stekla.

Samo da bi bila že na polju, je med tekom vročično razmišljal Rok. Tu nama lahko planejo za vrata ali naju pokosijo izza vogala...

S srcem v grlih sta se znašla na polju. Nekaj časa sta poslušala, če bi kdo prišel za njima, nato pa sta počasi, vsak s svojimi mislimi, odšla proti hribom. Dveh ni in morda ju nikoli več ne bo. Zjutraj ali naslednjega dne bodo zvedeli, da je eden ujet, drugi mrtev ali mrtva kar oba. Spet jih bo manj, spet bodo nekaj dni potrti in še bolj se bodo bali hoditi v dolino, še bolj bodo črtili domobranci in njihove zaupnike, ki so jih polne vasi. Potem bosta prišla dva nova, ki ju bodo poklicali iz kake brigade. Vesela bosta, misleč da sta prišla na bolje, toda kmalu bosta videla, kako sta se ušela.

Ko se je zdanilo, sta bila že pri zidanici, kjer so taborili. Cemerno sta vstopila. Drugi so bili že zbujeni, kuhar je pravkar mešal žgance.

»No, kaj bo novega v dolini?« je vprašal eden izmed njih. »Slišali smo nekakšno pokanje in dveh manjka?«

»Ne vem,« je ježno rekel Rok. »Izdajstvo na vsakem koraku, komaj sem jim ušel. Tudi Mickin mož je presedla! k njim in zadnji hip sem opazil, da je doma. Trkal sem že na okno...«

Bila je lastnica vinotoča. Skodoželjno se je posmešnila in je stopila na prag vinotoča, da bi nas bolje videla in da do konca užije ta trenutek, ki si ga je nemara že dolgo želela in vsak dan pričakovala.

»Bog nemški s teboj,« sem jo pozdravil sam pri sebi. »Čez toliko in toliko mesecev se vrnem in tedaj bom jaz stal tam na pragu. A kako boš hodila ti in kakšne misli ti bodo hodile po glavi, ne veš ti in tudi jaz ne. Samo to veruj, da še stokrat ne bodo tako vesele, kot so zdajle moje...«

»Vorwärts!« se je vovak zadržal v drugi in je cepetnil z nogo. »Vorwärts!« je ponovil njegov tovariš s še hujšo jezo. In odšli smo in se nismo več ozrli.

A že pri ovinku je prtljaga začela siliti na tla. Napeti sem moral vse moči, da sem jo zadržal na vozičku. Ker je bil fantič slaboten, je le težko vlekel in moral sem mu pomagati. A komaj sva petkrat prestopila, je bil dobršen del prtljage na tleh in morala sva jo vnovič naložiti. Vovak je robantil in naju nestrno priganjal. Moja žena, ki jo je v zadnjih dneh revmatizem v vseh sklepih grozno mučil in so ji bila kolena strašno otečena, je omagala in ni mogla naprej. Naslonila se je na čestno ograjo in je od bolečin glasno stokala. Hči se je ustavila, ker ni vedela, kaj naj začne, a Bojka je spet zajokala obupno.

»Vorwärts!« sta kričala vovaka in prestopala z noge na nogo.

Minila me je potrpečljivost. Zarobantil sem in zaklel, kot je navada v mojem rojstnem kraju tam daleč pod Prisankom. Vovaka sta me srepo pogledala in stopila še bliže. »Kaj ste rekli?« me je nahruflil oni, ki se me je držal že vse jutro. »Zdi se mi, da se hočete upirati. Rečem vam, čuvajte se!«

»Cepele!« sem mu odgovoril v borovškem jeziku. »Ali ne vidiš, da ne morem nikamor? Rajši pomagaj, saj ti čelada ne bo padla z nadčloveške buče, ako mi pomoreš.«

»Maul halten!« je zarjul nad mano. A vendar se je obrnil in se lotil moje žene. Z grda jo je hotel spraviti naprej. A žena mu je pokazala od revmatizma znakaženo in otečeno koleno. »Človek, ali ne vidite, da sem bolna in se komaj držim na nogah?« je rekla razjarjena. »Pustite nas v miru in imejte vsaj malo obzira do bolnih ljudi. Saj pojdem in se prav nič ne upiram. Pojdem pa tako, kot moram.«

Na pločniku se je ustavilo pet delavcev, ki so šli na jutranje delo. Nekaj časa so nas molče gledali, a nenadoma je eden izmed njih zamahnil z rokami in divje zaklel. Pritekel je k meni in mi pomagal, da sva prtljago spravila na voziček. »Prokleta svojat napitnjena!« je godrnjal srdito. »Kdo jo je klical? Ostala naj bi tam, kamor jo je mati skotila...«

Prtljaga je bila spet na vozičku. A delavec me je odrinil in rekel: »Pustite, bom že jaz opravil vse. Rajši se poskrbite za gospo. Sama ne bo prišla nikamor.«

In sta s fantičem varno odpeljala nerodni voziček. Prijel sem jecajočo ženo pod roko in tako smo šli počasi, priganjani od vovakov, proti kamionu, ki je kakor črna pošast stal med drevjem gori ob poslopju železničarske nabavljalne zadruge. Bila je še rana ura, radi tega je bilo le malo ljudi na cesti. Le kraj kamiona se je nabrala truma radovednežev, ki so mirno gledali ljudi na kamionu. Delavec je spretno zmetel našo prtljago na vozilo, dvignil mojo ženo na kamion in se poslovil od nas.

»Le nič strahu,« je dejal dobrodušno. »Grdo morate odhajati, a vrnete se lepše. In tedaj bomo popili liter najboljšega na račun današnjega dne. Do tedaj pa na svidenje!«

Segel nam je v roko in naglo odšel. Kamion je bil prenatrpan od ljudi in prtljage. Vsak se je stisnil, kamor je mogel, in nihče ni izpregovoril besede. Kamion je zdrvel po ovinkih do pontonskega mostu, preko njega in še preden smo se zavabili, se je že ustavil na dvorišču meljske vojašnice med mrgolečo množico, ki se je gnetla na skoro preozkem prostoru. A do nas vovaki niso pustili nikogar. Vsak je moral znesti svojo prtljago po stopnicah v prvo nadstropje, kjer jo je pregledovala posebna komisija, katere člani so bili mariborski nemškutarji in nemškutarice. Govoriti so morali z nami slovensko, ker nismo hoteli znati nobene nemške besede. Vendar se jim je na obrazih videlo, da so že pošteno trudni od dolgotrajnega in sramotnega dela, zakaj le površno so pregledali prtljago in nas poslali naprej v sosedno izbo. Tam je stolovala še precej čedna in mlada ženska s prijaznim obrazom in lepimi očmi. Nji sta pomagala dva moška potuhnjenih kretenj, ki sta imela nalog, da nam preiščeta žepe in pobereta

iz njih vse, kar je bilo kaj vrednega. Denar in dragocenosti so se na kupu zbirali pred lepo žensko, ki je malomarno in površno zapisala vsak znesek v debelo knjigo.

»Le brez skrbi mi izročite ves denar,« nam je govorila sladko. »Marke vam zamenjam v dinarje. Tam doli, kamor pridete, jih nikjer ne boste mogli zamenjati in jih boste morali kot ničvredne zavreči. Posebno pa vas opozarjam na hranilne knjižice. Z mirnim srcem mi jih zaupajte, ker bodo tu najbolj varno shranjene. Tam doli bodo brez vrednosti, saj veste, da vam bodo zaplenili vse. Ako torej sami sebi hočete dobro, ne prikrivajte denarja, še manj pa hranilnih knjižic.«

In bila je večina, ki je verjela mamljivim besedam sladke ženske. Cesar potuhnjena, razbojniška moška nista našla v žepih, so našle ženske lepe besede v skrivnih, dobro prikritih prostorčkih. Zatajeni denar in še bolj zatajene hranilne knjižice so hipoma ležale na mizi pred žensko, ki jih je z največjo naglico zmetala na kup. Kot odkupnino za vse to premoženje pa je vsakemu izročila petsto dinarjev, a ostali znesek je zapisala na kosček papirja brez vsakega potrdila in podpisa.

»Ta vsota vam bo izročena pri odhodu prav pri vratih,« se je muzala zadovoljno in z najlepšim posmehom. »Zdaj pa pojdite v sosedno sobo. Tam prestanete še nekaj malih formalnosti.«

Izropani s petsto dinarji v žepu, smo kot berači stopili v sosedno sobo. Tam so še enkrat zapisali naše osebne podatke in nam na listek pritisnili številko kleti, kjer bomo počivali na slami do tle, dokler nas ne zrinejo v transport in nas pošljejo naprej. Pograbil sem najtežji kovček, da ga ponese v klet, ki mi je bila odkazana. A že na stopnicah sem srečal narednika, ki si je zdel še precej prijazen in dobrodušen. Vljudo sem ga vprašal, kam naj se obrnem, da pridem do svoje kleti.

»Nikamor ne greste,« mi je odgovoril zares prijazno. »Transport odide opoldne in vi vsi ste prideljeni temu transportu. Pojdete pa v Slavonsko Požego, a ne v Srbijo. Znosite prtljago na dvorišče, da jo avto odvede na postajo.«

Njegove besede so me iznenadile in v duši mi je odleglo. Hvala bogu, življenja v vojašnici nam ne bo treba prestatjati, tistega strašnega življenja, ki so o njem z grozo govorili naši ljudje po mestu. Prihranjenice so nam bile muke, ki so jih morali tisoči in tisoči trpeti in jih do smrti ne bodo mogli pozabiti, ker jih bodo še leta in leta mučile v spanju. Še nekaj ur — in za nami bo gnusna mariborska močvara, za nami bo sramotno poniževanje, ki smo ga morali s stisnjenimi zobmi trpeti dolge mesece, ki jim ni hotelo biti ne konca ne kraja. Nekje tam vstane novo življenje, ki bo sicer beraško, a bo vendar človeško življenje, ker bo imelo vsaj trohico božjega sonca in toplote.

Sel sem nazaj in povedal, kaj mi je rekel narednik. S hčerjo sva znosila prtljago na dvorišče. Žena se je z Bojko vsedla na cule in tam smo čakali med vrvečo množico rešitve. Ljudje so brez cilja hodili po dvorišču iz kraja v kraj, se tu pa tam ustavili in drug z drugim izpregovorili nekaj besed in zopet nadaljevali svoje romanje. Vsi smo bili tuji in nikogar nisem poznal, kakor tudi mene ni poznal nihče. Bila je velika mešanica iz vseh slojev: bogati trgovci in hišni posestniki, višje in nižje uradništvo, kmetje in delavci, siromaki z zakrpano obleko, berači, ki si jih srečeval na ulici in ki so ti trkali na vrata; elegantno oblečene gospe in gospodične, služkinje in kmetice, beračice in sumljive ženske iz zakotnih lokalov; betežne starke, ki so le še komaj hodile, mlade matere, ki so jih siloma vrgli iz otroške postelje in ki so zdaj onemogle dojile komaj tri dni staro dete, sedeč na drobni culi, ki je bilo zdaj njih edino premoženje. Otroci so se podili po dvorišču, glasno vriščeč in suvajoč se med množico. Iz vojašnice je prihajal čuden smrad, ki se je težko vlegel na vse dvorišče, in tega smradu je gotovo bila polna vsa okolica, ki je kakor izumrla molčala okrog vojašnice. Človeku se je gabilo v tem lepem poetnem jutru, gabili so se mu ljudje, ki so kdove zakaj begali po dvorišču, gabilo življenje in gabil se sam sebi. Videl sem, kako je nedaleč lepo nališpano mlado dekle z vso slastjo jedlo kruhke, obložene s presnim maslom in rdečo svinjino, in v želodcu se mi je nenadoma zgnilo nekaj grenkega, zastudilo se mi je lepo dekle in vse, kar je jedla. Moral sem se obrniti in oditi, ker sem se bal, da se mi želodec zdaj pa zdaj obrne.

Gori ob ograji sem zagledal zastavnega, močnega častnika, ki je govoril z vovakom in mu nekaj dopovedoval. Hipoma sem se domislil, da bi moral danes nastopiti službo, ki sem jo dobil po tolikem času in trudu. V žepu sem našel dekret, ki mi ga je Paul sinoči izročil. Vnovič sem ga prebral in

moral sem se na glas smeјati. Za ta dekret je dobro vedel gestapovec z vinskim obrazom. Videlo se mu je, da je zrastle sredi mariborske nemškutarke sode, ki ga je rodila. Premeteno je znal prehiteti dekret in ga razveljaviti, še preden je dobil veljavo. Bilo je smešno vse, kar je človek doživel v Mariboru. Za smešnost so skrbeli že nemškutarji sami.

Zastavni stotnik — bil je komandant vojašnice — se je bližal z mogočnim korakom. Stopil sem predenj in ga prosil, naj mi svetuje, kaj naj storim s tem dekretom. Pogledal me je od nog do glave in je prečital pisanje.

»Ob osmi uri ste morali nastopiti na kolodvoru službo?« se je zavzel in je zmajal z glavo. »In zdaj ste tu in na potu na Hrvaško... Merkwürdig, merkwürdig. Kaj vse mora človek v Mariboru doživeti! Ne vem že več, ali imajo ti ljudje glave obrnjene naprej ali nazaj. Merkwürdig, hoechst merkwürdig...«

Ze je godrnjal nekaj sam zase. Hipoma pa mi je prav prijateljsko položil roko na rame. »Dobro spravite ta dekret,« je dejal, »zakaj rabili ga boste. Ko pridete med Hrvate, se lahko z njim obrnete do naše komande, naj revidirajo vaš izgon in vas pokliče nazaj v Maribor. Mi ne moremo tu napraviti ničesar. Transport je že pripravljen za odhod. Prepozno je. Na postajo bom takoj javil, kaj se je z vami zgodilo. Le brez skrbi.«

V beležnico je zapisal moje ime in mi prijazno pokimal z glavo. Potem pa je odšel in je izginil nekje med množico.

Leno se je čas vlekel naprej. Sedeli smo na svojih culah in mirno čakali. A na dvorišču se ni hotelo spremeniti prav nič. Ljudje so se še vedno kakor živina poganjali sem in tja, vročina je pričela pritiskati in v ti pripeki je smrad postajal še hujši in neznosnejši. Moja žena se je pomirila, ker so ji bolečine v sklepih precej popustile. Tudi Bojka se je utolažila in je pričela kramljati in izpraševati po sto rečeh, ki jih je videla okrog sebe, a jih ni razumela. Le hči se ni mogla udati v uso. Prestrašen je bil udarec, ki jo je strmoglavil iz najlepše, zasanjane višine v prepad, odkoder ni videla nobenega izhoda. Od povsod, kamor se ozre in na kar pomisli, se ji roga razbito življenje, razbita mladost. In vse to razbito življenje, razbito mladost in srečo bo morala zdaj plačati z najhujšo ceno: z beraštvom, poniževanjem in zasramovanjem od tistih ljudi, ki jim ni storila nikoli nič zalega. In zakaj vse to? Zato, ker njena mati ni govorila drugega jezika kakor ta jezik, ki ga jo je naučila mati, in zato, ker je oče ljubil domovino, nesrečno domovino, ki je ležala zdaj potepana na tleh.

S komolci se je uprla ob kolena in si podpirala glavo z obema rokama. Njene oči so bile suhe, a vendar je v njih gorela tista strašna bolečina, ki ne pozna solza. Do dna duše se mi je zdaj zasmilila ta mlada žena, ki jo je že v prvih dneh mladosti in materinstva ogoljufala sreča. Tolažiti sem jo hotel, a za tolažbo ni bilo prave besede.

»Cuj,« sem ji rekel naposled. »Stresi s sebe vse, kar te tišči. Stisni dušo in stisni zob! Saj ni še nič propadlo. Vse, kar se godi okrog nas, ni nič. Za nas ima pomen le to, kar bo. Tisto pa bo veliko in lepo.«

Ničesar ni odgovorila. Vzela je dete v naročje in trudno stopila do ograje, onkraj do ograje, onkraj katere so stali angleški in jugoslovanski vojni ujetniki. Nizka pregraja je stala med njimi, da se ne bi nemara družili in se pogovarjali, kar pa je bilo nemogoče, ker med srbskimi vojaki pač ni bilo niti enega, ki bi razumel angleški jezik. Po dvorišču je začelo šumeti. Sum je postajal vedno večji in razločnejši. Nenadoma se je vznemirilo vse dvorišče. Sum se je razlil v pesem, ki so jo polglasno prepevali izmučeni in lačni izgnanci in ki je Nemci niso razumeli, a še manj vedeli, kakšen je njen pomen.

S hčerjo sva stala pri ograji. Ujetniki so naju gledali z vprašujočimi očmi. Bilo jim je strogo prepovedano govoriti z nami. Zato so le mežikali, a v teh očeh je bilo več besed in več iskrenosti kakor v navadni govorici. Le mlad Anglež inteligentnega obraza je stopil tik do ograje. Z roko je segel v žep in potegnil iz njega kos čokolade, ki jo je dobil bogve kje, in jo je dal Bojki.

»Courage!« je rekel potihoma in je naglo stopil nazaj v vrsto.

Po dvorišču pa je šumela pesem in noben nemški vojak je ni motil. Nemo so gledali po ljudeh, katerih misli so bile daleč od tod — na ruskih krvavih stebah, od koder je prihajalo sonce in je prihajalo nekaj, kar je bilo še lepše: rešenje in odrešitev...